

Міністерство освіти і науки України
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
Факультет історії, політології та міжнародних відносин
Кафедра міжнародних відносин

Ідея Міжмор'я

Дипломна робота

Рівень вищої освіти – другий (Магістерський)

Виконав студент 6 курсу 603 групи

Спеціальності 291 Міжнародні відносини,
суспільні комунікації та регіональні студії

Дмитрук Владислав Олександрович

Керівник: д. політ. наук Мельничук Л. Н.

Рецензент: _____

До захисту допущено

Протокол засідання кафедри №3

від «13» жовтня 2021 року

зав. Кафедри _____ доц. Макар В.Ю.

Чернівці 2021

ПЛАН

ВСТУП

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІДЕЇ «МІЖМОР'Я»

- 1.1. Аналіз джерельної бази дослідження
- 1.2. Методологічні засади роботи

РОЗДІЛ 2. ВИТОКИ ТА РОЗВИТОК КОНЦЕПЦІЇ «МІЖМОР'Я» У ХХ СТ.

- 2.1. Концепти єдності Центральної Європи після Першої світової війни
- 2.2. «Міжмор'я» у 20-30 рр.: між нацистами та союзниками
- 2.3. Східна Європа в антикомуністичному русі.
- 2.4. «Нова Європа» у зовнішній політиці США
- 2.5. Концепція «Міжмор'я» у польській політичній думці другої половини ХХ ст.

РОЗДІЛ 3. АКТУАЛІЗАЦІЯ ІДЕЇ «МІЖМОР'Я» Й «ТРИМОР'Я У ХХІ СТ.

- 3.1. Єдина Центральна Європа: Розвиток регіональної економічної співпраці
- 3.2. «Міжмор'я» та Україна: виклики та перспективи реалізації
- 3.3. «Тримор'я»: шанси та загрози

ВИСНОВКИ

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ТА ДЖЕРЕЛА

ВСТУП

Актуальність. Криза Європейського Союзу призвела до наростання дискусій щодо переформатування європейських інституцій влади. Це стосується економічної сфери (падіння темпів розвитку ряду європейських країн), соціальної (проблема біженців й нелегальних мігрантів). Також особливо серйозно простежується криза внутрішніх принципів ЄС, адже проблема біженців змусила відносити міждержавні кордони. Найбільшого удару по ЄС завдала анексія Криму та військові дії на Донбасі, які показали неспроможність країн блоку реагувати на прямі загрози ззовні й всередині Європи. Війна в Україні показує фактичну неспроможність забезпечити хоч якусь безпеку за допомогою цих інструментів. Ця ситуація призводить і до певної зневіри у власній безпеці і серед громадян деяких країн НАТО, зокрема це стосується країн Балтії, де суттєво зросла частка людей, що бояться потенційної війни з Росією. Сукупність цих факторів призвела до перманентної політичної кризи. У зв'язку з цим, у країнах Чорноморського регіону та країн Адріатичного й Балтійського морів зародилась перспектива утворення нового союзу в окресленому регіоні з метою колективної безпеки. Відродження ідей «Міжмор'я» почали знаходити своє відображення у риториках ряду керівників балто-адриатично-чорноморського регіону.

В Україні, на жаль, не існує стійкого уявлення про те, що насправді є проектом «Міжмор'я», якими є його слабкі та сильні сторони в контексті можливого приєднання України до зазначеного геополітичного об'єднання. На рівні громадянського суспільства, ЗМІ та експертного середовища України на сьогодні відсутня широка дискусія щодо обговорення можливої співпраці з країнами Східної Європи та Прибалтики.

То що ж насправді являє собою проект «Міжмор'я», які перспективи матиме Україна у разі збільшення співпраці з країнами Прибалтики та Східної Європи? Виходячи із вище зазначених обставин, актуальність дослідження зародження й розвитку ідеї «Міжмор'я» від витоків до сьогодення, полягає в

тому, що подібний проект може стати безпековим колом України на рівні певного політичного та економічного союзу й сприятиме формуванню більш чіткої векторної політики українських дипломатів й суспільства в цілому на шляху до формування нового елементу колективної безпеки України й регіону в цілому.

Об'єктом магістерського дослідження є зародження та розвиток концепції «Міжмор'я» від її витоків до сучасності.

Предмет дослідження є зовнішньополітичні стратегії співробітництва країн Балто-Чорноморсько-Адріатичного регіону та практичні заходи щодо втілення концепції «Міжмор'я» в регіоні.

Мета дослідження полягає у виявленні ідей та концепцій формування системи «Міжмор'я», напрямів розвитку зовнішньополітичних відносин країн регіону та розробка шляхів поглиблення співробітництва між країнами в процесі становлення Балто-Чорноморсько-Адріатичної системи.

Згідно з поставленою метою визначено наступні дослідницькі **завдання:**

- Окреслити зародження ідеї «Міжмор'я» після Першої світової війни;
- Простежити трансформацію ідей державної єдності Східної Європи у поглядах Союзників та нацистів;
- Розкрити роль Східної Європи у протистоянні з Радянським Союзом;
- Виявити американський чинник у системі безпеки;
- Простежити перспективи концепції «Міжмор'я» для України;
- Окреслити ідею «Тримор'я» на сучасному етапі.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період початку ХХ ст. (1907 – 1912 рр. зародження концепцій Міжмор'я у поглядах Вацлава Налковського і Євгеніуша Ромера) та до сучасності (розвиток ідеї тримор'я у

політичних поглядах урядів країн Балто-Чорноморсько-Адріатичного регіону).

Географічні рамки дослідження охоплюють регіони Центральної та Східної Європи, а саме країни Балто-Чорноморсько-Адріатичного регіону.

Структура роботи. Магістерське дослідження складається зі вступу, трьох дослідницьких розділів й підрозділів, висновків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІДЕЇ «МІЖМОР'Я»

1.1. Аналіз джерельної бази

Останні роки в науковому та суспільно-політичному дискурсі все частіше згадується геополітична концепція Міжмор'я. Необхідність її відновлення аргументується передусім наявністю російської агресії в Україні, що також безпосередньо несе загрозу країнам Балтики. Існують певні ідеалістичні уявлення, що Міжмор'я – це своєрідний союз, спроможний створити безпекову смугу між Західною Європою та Росією і захистити країни, які мають спільні з агресором кордони. Водночас, варто зауважити, що цей проект має не протистояти ЄС та НАТО, а, радше, доповнювати їх. Популярність ідеї колективної безпеки Балто-Чорноморського регіону була і залишається актуальною, що зумовило її широку популярність як серед вітчизняних так і серед зарубіжних дослідників.

У вивченні концепції «Міжмор'я» ми звертали увагу на функціональне визначення описаного терміну та шляхи його адаптації в контексті політичних реалій у різні періоди розвитку Регіону. Наукові розвідки осмислення теоретичної бази концепції представлено в політологічних дослідженнях Ф. Тернера та Дж. Фрідмана. Дослідники розглянули можливості формування союзу держав Регіону співставивши їх з реаліями функціонування Європейського Союзу. У роботах В. Брауна, А. Варзі ми знаходимо погляди на реальність формування «Міжмор'я» та пошуки шляхів найбільш оптимальних варіантів укладення союзу. [93; 94; 99]

Доволі цікавими є соціально-антропологічні роботи М. Андерсена, Ф. Барта, Е. Коена, Р. Левіна, Дж. Прескотта, де в загальних рисах простежено особливості співіснування населення Балто-Чорноморського регіону у різні періоди та можливості їх співіснування у міждержавному союзі. [100; 103;

105] Також цікавими є праці з політичної географії К. Вальо, Т. Вілсона, Л. Крістоффа, Дж. Мінгі, які розширюють наші уявлення про можливі способи укладення союзних договорів з їх подальшою проекцією на мапу Європи. [93; 96]

Ідея «Міжмор'я» знайшла своє відображення як «соціально-державної конструкції» і як периферії влади, обумовила дослідження «антропології міжнародних кордонів» у працях Ф. Барта, П. Блума, Дж. Прескотта. Зазначено, що «тримор'я» є простором, що прагне зміни периферійного статусу країн Східної Європи у працях В. Богданора, Б. Берроуза, У. Райкера. Ґрунтовне вивчення зародження та еволюції феномену «Міжмор'я» знаходимо у праці М. Ларуель та Е. Ріввера. Дослідники виокремили чіткі хронологічні проміжки у контексті еволюції ідей східноєвропейської єдності та визначили перспективи для майбутнього регіону. [93; 97; 99]

Особливої уваги заслуговує і науковий доробок російського політолога О. Неменського, зокрема праця «Простори та ідеології Східної політики Польщі». З-поміж зарубіжних дослідників варто виділити напрацювання польських вчених Корната М., Хакера Х., Новака А. та Конарські М., що зробили вагомий внесок у вивчення ідеї «Міжмор'я», виокремивши основні концепції та проблеми їх реалізації. [97]

Однією з останніх та доволі цінною є синтетична праця Л. Марлен та Е. Рівери «Концепція «Міжмор'я» – від Пілсудського до Трампа». Вчені комплексно розглянули історію й еволюцію концепції, а також виокремили ключові особливості сучасного стану міждержавних відносин у Регіоні. Також було простежено плани та впливи сторін (США та Росії) у контексті утворення Балто-Чорноморського Союзу. [56]

Концепт «Міжмор'я» активно почав розроблятися й українськими істориками. Починаючи ще з початку 20-х рр. ХХ ст. Його прибічниками були М. Грушевський (есе «Орієнтація чорноморська» з трактату «На порозі Нової України» 1918 р., есе «Нові перспективи»). [36] Також, розглядав ідею

«торимор'я» ідеолог українського націоналізму Ю. Липа («Чорноморська доктрина», «Призначення України» 1938 р., Львів). Прибічником такої єдності регіону був професор С. Рудницький («Коротка географія України», 1914 р., Львів; «Українська справа зі становища політичної географії» 1923 р., Відень). Уже на той час була зрозумілою ідея єдності Балто-Чорноморського регіону в контексті боротьби проти більшовицько-російської агресії. Адже саме у єдності – країни регіону могли претендувати на збереження цілісності своїх кордонів. Втім, вище зазначені дослідники з обережністю використовували формулювання щодо співпраці з Польщею, враховуючи агресивні наміри останньої. [62; 63]

Ґрунтовні дослідження становлення та розвитку концепції «Міжмор'я» можна знайти й серед сучасних українських вчених. Втім, українські дослідники зосередили свою увагу саме на Балто-Чорноморському просторі. У працях О. Надтоки ретельно проаналізовано виклики сучасної України, та перспективи збереження цілісної української держави в умовах політичного та військового протистояння з Росією. [74]

У своєму дослідженні В. Іщука зосередив свою увагу на вирішення «точок дотику» у взаємодії України та країн «Міжмор'я» для міжнародної співпраці й потребу такого союзу в цілому. На думку вченого це надасть нові вектори до взаємодії та дозволить розпочати новий етап у політичній та економічній співпраці Східно-європейського регіону. [48]

Політолог Є. Магда детально проаналізовано розвиток інтеграційних процесів та ідей міжрегіонального об'єднання на теренах Балто-Чорноморського простору. Простежено особливості розвитку окремих регіонів та основні проблеми кожної з держав у контексті взаємної співпраці. Також дослідник стверджує, що саме у створенні нового «об'єднання» можливе безпечне життя Східної Європи. [65]

Балто-Чорноморський регіон у геополітичному вимірі досліджував П. Панасюк. Дослідник вказував на недоліки Європейського союзу та його не

спроможність захистити кордони східноєвропейських держав. Також, деякі аспекти ролі Польщі в налагодженні Балто-Чорноморського співробітництва спробував дослідити М. Генік. Як зазначив дослідник, концепція інтеграції Балто-Чорноморського регіону стала популярною в середовищі польської опозиції і розглядалася як інструмент боротьби за незалежність та гарантування безпеки. Також М. Генік стверджував, що у ширшому регіональному контексті особливої актуальності набуває формування Балто-Чорноморської системи співробітництва на основі поглибленого партнерства центральноєвропейських країн – членів ЄС (Балтійські держави і країни Вишеградської групи), а також країн-учасниць програми «Східного партнерства» ЄС (Україна, Молдова, Грузія). Західний світ з його верховенством права, гідності, громадянським суспільством та демократичними свободами сьогодні розплачується за свої помилки і переживає часи важки випробувань на міцність. Війна в Україні продемонструвала всьому світові певну безпорадність ЄС та НАТО, нездатність ООН і ОБСЄ протидіяти викликам часу. [31]

В цілому, слід зазначити, що більшість українських дослідників доволі позитивно оцінюють формування можливого союзу в Балто-Чорноморському регіоні.

1.2. Методологічні засади роботи

Теоретико-методологічною основою дослідження концепції Міжмор'я склали системний та структурно-функціональний підходи дослідження. Системний підхід застосований для аналізу взаємодії соціально-політичних систем локального і глобального масштабу, їх структурних трансформацій в діяхронії і синхронії. Синтез системного і просторово-часового підходів створює методологічну основу дослідження концепту «Міжмор'я» від витоків, еволюції та сучасності і є фундаментом їх соціальнополітологічного аналізу.

Цей підхід дозволяє дослідити формування та функціонування соціокультурних регіональних систем Балто-Чорноморського регіону, здатних впливати на адаптацію, презентацію та соціально-політичну активність локальних груп. Структурно-функціональний підхід дозволяє простежити, як функціональні можливості концепції «Міжмор'я» і її вплив на рекогносцировку гравців в системі політичних відносин.

Методи соціального конструктивізму та історико-генетичний підхід дозволяють дослідити розвиток політичних інститутів у історичній ретроспективі і в соціальній перспективі, зосередитись на аналізі рівня зрілості та історичної стабільності соціокультурних якостей соціально-політичних мереж концепту «Міжмор'я» у реаліях сучасного світу.

Особливе місце в дослідженні отримали методи акторно-мережевої теорії та критичної геополітики. Методи акторно-мережевої теорії (деконструкції, аналіз функціональних ролей, топологічних змін, ірредукціонізму, метод віддаленої точки) дозволяють: деієрархізувати соціально-політичну реальність «Міжмор'я» за рахунок усунення заданих, нав'язаних структур, підходів, інтерпретацій; простежити утворення соціальних і політичних локусів, спочатку як уявних образів, а згодом, як нових інститутів. Ця група методів дозволила нам досліджувати соціально-політичні процеси в «Міжмор'ї» в категоріях історичне / сучасне, домодерне / модерне / постмодерне, далеке / близьке, внутрішнє / зовнішнє, великий масштаб / малий масштаб, а також використовуючи категорії перемасштабування, реконструювання, ремодуляція.

Методи ірредукціонізму та гетерогенності дозволяють досліджувати феномени «Міжмор'я» поєднуючи їх унікальні характеристики в універсальній мережевій системі відносин. Ірредукціонізм як метод виходить з позиції неможливості зведення різноманіття локальних феноменів до проявів первинного рівня – соціальних, культурних, дискурсивних, політичних.

Методи критичної геополітики спрямовані на дослідження простору «Міжмор'я» як семіотичної системи з метою аналізу процесу формувань геополітичних уявлень, просторових міфів, пов'язаних з ідеологіями та політичними практиками територіального експансіонізму. Ці методи спрямовані на дослідження: процесу конструювання образів простору та образів геополітичної дії; технологій та наслідків гуманітарної інтервенції; процесів конструювання «уявних спільнот», їх територіалізації та історіалізації.

Предмет дослідження має міждисциплінарну основу, що обумовлює використання таких методів аналізу: морфологічного (аналіз соціальнополітичних структур в гібридних просторах, походження ієрархій, споріднених соціальних та політичних інститутів); інституційного (аналіз формальної та неформальної інституційних структур на локальному та глобальному рівнях, адаптації інститутів до політичних умов «Міжмор'я»); порівняльноправового (аналіз нормативного закріплення прикордонних політик та транснаціональних механізмів політичного впливу); моделювання (дослідження моделей соціально-політичної комунікації в «Міжмор'ї» та соціальнополітичної взаємодії між державами та соціокультурними мережевими структурами); прогностичного (аналіз форм «Міжмор'я» та участі національних держав у взаємодії щодо створення міждержавного регіонального союзу).

РОЗДІЛ 2.

ВИТОКИ ТА РОЗВИТОК КОНЦЕПЦІЇ «МІЖМОР'Я» У ХХ ст.

2.1. Концепти єдності Центральної Європи після Першої світової війни

Перш за все, концепція «Міжмор'я» тісно пов'язана з діяльністю Юзефа Пілсудського і його поглядом на зовнішню політику Польщі в міжвоєнний період. Однак її витoki сягають до початку ХХ ст., Коли велися дискусії про межі Польщі і її ролі в Європі після набуття нею незалежності. Основне питання стосувалося можливості Польщі ефективно чинити опір експансії сусідніх держав – Німеччини і Росії.

Попередники польської геополітики – Вацлав Налковський і Євгеніуш Ромер – вказували в 1907-1912 рр. на «прохідний» характер території Польщі і відсутність міцних кордонів на сході і заході країни. Концепція «Міжмор'я», творцем якої вважається Е. Ромер, виникла в ході осмислення того, які території на сході (головним чином, Білорусії і України) повинні бути приєднані до Польщі і яка форма відносин із сусідньою Угорщиною, Румунією і балтійськими країнами необхідна для ефективного забезпечення її безпеки з боку Росії (пізніше СРСР). Дискусії з цього приводу, в яких брали участь два політичні табори: праві – націонал-демократи Романа Дмовського і ліві – соціалісти Ю. Пілсудського, були обумовлені переконанням, що відносини Польщі з Німеччиною та Росією (пізніше СРСР) будуть напруженими і Варшава потребуватиме союзників, що жили так геополітичному положенні. За допомогою політичної та військової інтеграції країн, що виникли після Першої світової війни, від Фінляндії до Югославії та Греції планувалося зрівноважити потенціал східних і західних держав. [67, с.58]

Будучи відомим географом і картографом, Е. Ромер в 1907 р. почав проводити геополітичні дослідження. Він стверджував, що для Польщі, яка на той момент не була незалежною державою, головним простором

геополітичного інтересу має бути вільний від високих гір простір між Балтійським морем і Чорним морем, так звана територія «Міжмор'я». [78, с. 9]

Розглядаючи питання про майбутній східний кордон Польщі, Е. Ромер стверджував, що до неї повинні належати басейни річок Дністра, Дніпра і Двіни, тобто великі території, на яких поляки становили б етнічну меншину. Володіння цією територією повинно стати запорукою сили Польщі та набуття статусу, рівного іншим європейським державам. Для підтримки своєї тези Ромер описував історичний досвід Польщі, починаючи з середньовіччя, і географічні умови Польщі. [67, с. 13]

Е. Ромер та інші польські геополітики реалізацію зовнішньої політики, схожою з концепцією «Міжмор'я», бачили, зокрема, в період правління короля Казимира Справедливого в кінці XII в. і Станіслава Лещинського в XVIII ст. Сучасний геополітик Лешек Мочульський в якості практичного початку формування «Міжмор'я» розглядає період становлення держав і нації в Центральній Європі до татарсько-монгольського нашествия в XIII ст. Як самого вдалого здійснення принципів концепції «Міжмор'я» розглядається період правління династії Ягеллонів в чотирьох країнах: Польщі, Чехії, Угорщини та Великому Князівстві Литовському. [78, с. 10]

Таким чином, Міжмор'я можна вважати не тільки політичним проектом, але також єдиним цивілізаційно-історичним простором. Розпад Речі Посполитої спричинив за собою розділ її території між Пруссією, Австрією та Росією, і зміну геополітичної ситуації в Центральній Європі. Як умова, необхідного для відновлення суверенної Польщі, яке не знаходиться в чужій зоні впливу, розглядався розпад закріпленого в 1815 р європейського порядку. Такий хід подій мав місце внаслідок Жовтневої революції в 1917 р і результатів Першої світової війни. Проблема кордонів Польщі та її відносин з сусідніми країнами широко аналізувалася двома найважливішими політиками і опонентами в міжвоєнний період: Романом Дмовським і Юзефом Пілсудським. Р. Дмовський був прихильником концепції Ромера і висував

вимогу, щоб до складу Польщі включити великі території Східної Європи. В якості головної загрози для Польщі він розглядав відновлення імперської Німеччини, стверджуючи, що з Росією Польща зможе побудувати добросусідські і вигідні для неї відносини. [67, с. 17]

Думка про відновлення Польщі, що контролювала простір між Балтійським і Чорним морями, поділяв Ю. Пілсудський. Однак він, як державний і військовий діяч, більше уваги приділяв практичним рішенням, ніж теоретичних міркувань. Головну загрозу для відроджуваної Польщі Ю. Пілсудський вбачав в потужності Росії і СРСР. Однак, на відміну від Р. Дмовського, він не прагнув до максимального збільшення території країни на сході. [78, с. 12]

Гарантом польської безпеки Ю. Пілсудський бачив в сформування своєрідною «буферної зони», яка відділяла Польщу від СРСР. Він вважав за необхідне створення вздовж східного кордону Польщі Естонії, Латвії, Литви, Білорусі, України. Дані держави повинні були бути настільки слабкими, щоб, побоюючись радянської експансії на захід, зберегли б близькі стосунки з Польщею, аж до створення з нею федеративної держави. Вимога значного збільшення території Польщі, представлене Р. Дмовським на Паризькій мирній конференції в 1919 р, викликала негативну реакцію європейських держав. Вони не були зацікавлені створенням великої і, ймовірно, політично нестійкою, слабкою Польщі. Таким чином, концепція Дмовського не могла знайти застосування. [59, с. 208]

У свою чергу Ю. Пілсудський від власної концепції федеративної Східної Європи відмовився вже в 1920 р, підписуючи Ризький договір і погоджуючись таким чином на розділ Білорусії і України між Польщею і СРСР. Отже, політична реальність міжвоєнного періоду склалася інакше, ніж в домінуючих тоді польських геополітичних концепціях.

Ідея створення блоку третіх сил між Західною Європою, головним чином Німеччиною, і Росією, відомого як Міжмор'я, виникла в період

демонтажу Австро-Угорської імперії відповідно до положень Версальського мирного договору, який поклав край Першій світовій війні, а також Сен-Жерменського і Тріанонського договорів, складових частин Версальського світоустрою. У 1919 р. сер Хелфорд Маккіндер (Halford Mackinder), обговорюючи протистояння «Хартленда» (континентальних держав) і «морських держав» (в той час представлених Великобританією), використовував термін «середній ярус Східної Європи». Малася на увазі федерація, що тягнулася від Балтійського моря до Адріатики і мала на меті протистояти як Німеччині, так і Росії. «Можливо, малі держави [...] зможуть об'єднатися в федерації. Скандинавська група, середній ярус Східної Європи (від Польщі до Югославії), іспаномовна група країн Південної Америки (не виключено і участь Бразилії). Всі ці об'єднання представляються реалізованими». [67, с. 17]

Проте найвідомішим пропагандистом концепції Міжмор'я став все ж польський лідер Юзеф Пілсудський, який на початку ХХ ст. намагався створити воєнізовані формування (Бойові групи Польської соціалістичної партії) з метою звільнити Польщу від гніту трьох імперій: Німеччини, Австро-Угорщини та Росії. Його повернення до Польщі після розгрому Центральних держав поклато початок створенню незалежної Другої Речі Посполитої (1918-1939), яку він вперше очолив в 1918-1922 рр. Період, багато в чому співпав за часом з польсько-радянської війною (1919-1921). Коли в 1918 р. Польща звільнилася після 123 років іноземного панування, Пілсудський виступив з ідеєю створення федерації східноєвропейських держав, досить сильною для того, щоб протистояти загрозам з боку потенційно войовничих сусідів: головним чином Німеччини, урізаною і ображеною втратою частини Східної Пруссії, і радянської Росії. [57, с. 55]

Ці ранні безуспішні плани створення «Східноєвропейської Федерації» – польсько-литовського співтовариства, які супроводжувалися валютним і митним союзом з Білоруссю, Латвією та Естонією, передбачалося реалізувати

на історичній території, об'єднаної династією Ягеллонів, Речі Посполитої, що існувала з XVI століття до Третього поділу Польщі в 1795 р. Ще будучи в Версалі, Август Залеський, який пізніше став міністром закордонних справ Польщі, провів з представниками Литви і України переговори про створення федерації. Незабаром після цього, в 1919-1920 рр, Пілсудський виступив з новою концепцією федерації як ширшої «Східноєвропейської Ліги Націй». [67, с. 16]

В її рамках Польща і Литва мали знову створити федеративну державу, а Білорусії гарантувалася особлива автономія. Україна і Румунія повинні були вступити в військово-політичну конфедерацію з Польщею. Фінляндії і прибалтійським країнам слід було сформувати «Балтійський блок», а Азербайджан, Грузія і Вірменія об'єднувалися в «Федеративну державу Кавказу». Ці ранні плани зі створення Східноєвропейської федерації залишилися нереалізованими, оскільки жодне з нових держав не хотіло опинитися під владою поляків. В результаті Білорусія і Україна реінтегрувати в Радянський Союз, а Литва стала незалежною. [59, с. 208]

Так і не ратифікований Варшавський договір від травня 1922 р. став, за словами німецького історика Хуберта Лешніка (Hubert Leschnik), «останнім серйозним зусиллям польської дипломатії зі створення Міжмор'я, а при міністрі Олександрі Скржинская (1924-1926) МЗС країни остаточно розпрощався з усіма концепціями Міжмор'я». В черговий раз ставши фактично лідером держави (1926-1935), Пілсудський був зосереджений в основному на дотриманні умов Версальського договору. Але саме тоді і була створена «Ліга Прометея» (Prometejska Liga) – напівлегальна група націоналістичних активістів, які боролися з Радянським Союзом. Свої ідеї Ліга черпала в геополітичній стратегії Пілсудського, названої «прометеїзмом». [48]

Суть її полягала в тому, що як Прометей, отримавши вогонь, допоміг людству вийти з-під влади богів, так і будь-яка велика держава завалиться, якщо будуть розширені права входять до її складу етнічних меншин. За

словами англійського дослідника і журналіста Стівена Дорріт (Stephen Dorril), «Ліга Прометея» була свого роду зонтичною антикомуністичною організацією для антирадянськи налаштованих емігрантів, змушених бігти після припинення в 1922 р. боротьби українського уряду Симона Петлюри (1879-1926) проти Радянського Союзу. [67, с. 19]

Ліга була заснована українським емігрантом Романом Смаль-Стоцьким і розташовувалася в Варшаві, але, як стверджує Дорріт, «насправді керівництво і таємні ресурси» Ліги Прометея «виходили від очолюваної Петлюрою Української демократичної республіки у вигнанні і її польських спонсорів. Сама Польща отримала безпосередню вигоду з такого стану речей, оскільки військові активи Петлюри увійшли в польську армію: серед офіцерів-контрактників можна було досить часто зустріти українців, грузин і вірмен». [31, с. 268]

Союз Пілсудського і Петлюри став вкрай непопулярним серед багатьох західних українців, оскільки привів до панування Польщі на їх землях. Опозиціонери приєдналися до повстанської Української військової організації (УВО, заснована в 1920 р.), пізніше перетвореної в Організацію українських націоналістів (ОУН). Ранні плани Пілсудського по створенню Міжмор'я, а пізніше і проект «Прометей» таємно підтримувалися французькою та британською розвідками. Ці зв'язки були встановлені ще під час Першої світової війни, коли Франція підтримувала війська Пілсудського в надії розгромити Поради. У лютому 1921 р. Пілсудський відбув до Парижа, де в ході переговорів з президентом Франції Олександром Мильєраном були закладені основи франко-польського військового союзу. [25]

Докладне дослідження підтримки проекту «Міжмор'я» з боку французької та британської розвідок було проведено Джонатаном Леві. Частково воно ґрунтувалося на трьох бесідах з колишнім американським розвідником Вільямом Гоуена (William Gowen), сином високопоставленого співробітника Держдепартаменту Франкліна Гоуена (Franklin Gowen). Гоуен-

старший був помічником Майрона Тейлора (Myron Taylor), особистого представника президента Франкліна Рузвельта в Ватикані при папі Пію XII. Гоуен описував Міжмор'я як «передвоєнну структуру з англо-французьким фінансуванням, яка повинна бути корисною у протидії як радянським, так і німецьким прагненням в східній частині Центральної Європи. Перші її члени, за словами Гоуена, були представниками антинімецьких і Антигабсбурзької еліт і виступали проти соціалізму і комунізму. [67, с. 21]

Гоуен виділив трьох чільних лідерів Міжмор'я передвоєнного періоду: Владко Мачека (глава Селянської партії Хорватії і віце-прем'єр Югославії), Міху Крьока (глава Католицької народної партії Словенії та віце-прем'єр Югославії) і Григора Гафенку (міністр закордонних справ Румунії в 1938-1941 рр.) «. Всі троє після Другої світової війни стали співпрацювати із західними розвідками. Друга, більш серйозна, спроба створення Міжмор'я сталася в той час, коли пост міністра закордонних справ Польщі займав Юзеф Бек (1932-1939). [25]

Після підписання Польщею двох договорів про ненапад, з СРСР і з Німецьким рейхом, Бек отримав від Пілсудського завдання знайти нові рішення по забезпеченню безпеки Польщі, оскільки Франція більш не розглядалася в якості надійного союзника. Бек розробив подібні заходи в рамках «політики балансу», прагнучи в рівній мірі дистанціюватися як від Німеччини, так і від СРСР. Міжмор'я мало стати третьою силою, яка перебуває між Німеччиною і Росією. Пізніше ця ідея еволюціонувала в концепцію «Третьої Європи» – наступального союзу, що мала на меті зміцнити політичний вплив Польщі в Європі. Бек зробив великі зусилля по встановленню зв'язків з потенційними партнерами по федерації, проте зацікавленість висловили тільки Угорщина, Латвія і Естонія. Рештою ідея була відверто проігнорована. [25]

2.2. «Міжмор'я» у 20-30 рр.: між нацистами та союзниками

Всі спроби об'єднати держави Центральної і Східної Європи в 1920-1930-і роки провалилися. Проте новий баланс сил, що виник за підсумками Другої світової війни, відкрив «вікно можливостей» для концепції Міжмор'я. Розсекречені документи американської розвідки показують, що проект продовжував отримувати підтримку польських, британських і французьких спецслужб до самого моменту захоплення Польщі, Чехословаччини та Югославії країнами Осі. Після цього створені мережі були «або пригнічені, або включені в структуру німецької військової розвідки». [67, с. 67]

Грунтуючись на повідомленнях Гоуена, такі автори, як Крістофер Сімпсон (Christopher Simpson), Стівен Дорріт (Stephen Dorril), Марк Ааронс (Mark Aarons) і Джон Лофтус (John Loftus) припустили, що структури «Ліги Прометея» і Міжмор'я використовувалися німецькою розвідкою. Однак Леві вважає, що подібна інкорпорація малоімовірною, якщо взяти до уваги плани Німеччини щодо Польщі. [48]

При більш уважному погляді на долю лідерів цих мереж виявляється, що багато хто з них, розділяючи фашистський «дух часу» (нім. *Zeitgeist*), шукали підтримку швидше у союзників, ніж у країн Осі. Один з трьох лідерів Міжмор'я, румун Григоре Гафенку, співпрацював з нацистами до моменту їх вторгнення до Радянського Союзу 22 червня 1941 року, а потім звернувся за сприянням до британців і французів. До кінця 1944 року деякі зі старих зв'язків Міжмор'я були знову задіяні англійської MI622 і французькою розвідкою. [31, с. 256]

Леві пише: «Коли війна в Європі підходила до кінця, співробітники MI6 встановили секретні контакти з профашистськими елементами серед Центральної східноєвропейських націоналістичних груп. Британська розвідка передбачала використовувати свої довоєнні контакти з такими організаціями, як «Ліга Прометея», Міжмор'я і український ОУН-Б для відновлення шпигунських операцій проти Радянського Союзу [...] Саме MI6, Секретна розвідувальна служба Великобританії, активізувала федералістський рух в

Східній і Центральній Європі, відновивши раніше перебували під патронажем Польщі довоєнні таємні організації «Ліга Прометея» і Міжмор'я. Тепер керівництво ними здійснював так званий Центральноєвропейський федеральний клуб». Центральноєвропейський федеральний клуб (CEFC), який привласнив собі концепцію Міжмор'я, був заснований близько 1940 року в Великобританії в якості платформи для вигнаних антикомуністів і прихильників Центральної східноєвропейського федералізму, деякі з яких мали зв'язку з довоєнним междумор. CEFC розрісся до всесвітньої мережі з представництвами в Нью-Йорку, Парижі, Римі, Брюсселі, Чикаго, Єрусалимі та Бейруті. Найважливішу роль в CEFC грав колишній колабораціоніст, чеський офіцер-емігрант Лев Прхала (1892-1963). [48]

Після прибуття до Великобританії Прхала став важливим членом чехословацької емігрантської громади в Лондоні, очоливши спочатку Чехословацька національна рада, а потім Чеський національний комітет. Як вказується в великому досьє ЦРУ на Прхала, в 1951 році він був головою CEFC30, а потім став віце-президентом Президії Народної Ради Антибільшовицького Блоку Націй – наступника CEFC. [56]

З моменту свого створення CEFC активно діяв на міжнародній арені. Так, наприклад, 25 квітня 1945 року він звернувся до Конгресу США за «допомогою і підтримкою» своїм ініціативам перед обличчям «радянської агресії»: «Світ повинен прокинутися і побачити реальну ситуацію, визнати, як важливо гарантувати рівну свободу і незалежність всім країнам, розташованим між Німеччиною і Росією». У тому ж році CEFC опублікував «Хартію вільного Міжмор'я», що мала підзаголовок: «Майбутнє Міжмор'я – це доля 160 мільйонів європейців». У 1946 році Шотландська ліга за свободу Європи скликала за допомогою CEFC Конгрес делегатів пригноблених націй Європи. В основному CEFC діяв через римське представництво, яка приступила до видання *Intermarium Bulletin*. Згідно розсекреченим документу ЦРУ від 1946, президентом відділення CEFC в Римі був Миха Крек (1897-

1969). Гоуен називав його в числі трьох основних довоєнних прихильників Міжмор'я. Цей словенський юрист і політик став видним представником діяв в Лондоні югославського уряду у вигнанні, а в подальшому – одним з активів англійської розвідки. У 1944 році він переїхав до Риму, де організував антикомуністичний Словенська національна рада за кордоном. Там же він створив мережу Словенського благодійного товариства, яке надавало допомогу кільком тисячам словенських емігрантів, в основному тим, хто виїхав до Аргентини і США. [56]

Словенське благодійне товариство згадується в складеному в 1948 р. ЦРУ документі «Асоціації сприяння біженцям в Італії», в якому перераховується ряд сумнозвісних «щурячих стежок», на зразок тієї, яка була організована хорватським священником Крунослава Драгановічем (Krunoslav Draganovic). Стверджували, що він був «видатним членом Міжмор'я» і знаходився в тісних зв'язках з крек. У 1947 р. Крек переїхав в США і був офіційно обраний президентом Словенської народної партії у вигнанні. Американська розвідка звернула увагу на мережу Міжмор'я в серпні 1946 р. в рамках операції «Коло» (Operation Circle), яка проводилася контррозвідкою з метою встановити, як вдалося базувався в Ватикані мереж перекинути таку кількість нацистів і їх пособників за кордон, в основному в Південну Америку . [67, с. 23]

Серед учасників операції був і інформатор Леві Вільям Гоуен. Який працював тоді в Римі молодий офіцер припустив, що за великим результатом нацистських військових злочинців і співпрацювали з ними осіб стояла мережу Міжмор'я. Щоб перевірити цю гіпотезу, він використовував в якості джерела інформації угорця Ференца Вайту (Ferenc Vajta), пов'язаного з Абвером, члена колабораціоністською партії «Схрещені стріли». Його «Угорський народний фронт», по всій видимості, входив до складу CEFC / Міжмор'я, а сам він співпрацював з французькою розвідкою. [67, с. 21]

В архівах ЦРУ міститься не менше двадцяти документів з терміном «Міжмор'я», велика частина з яких міститься в досьє Вайт. За твердженнями Ааронс і Лофтус, спочатку виступав категорично проти подібного розвитку подій Гоуен «на початку липня 1947 р. активно закликав до того, щоб американська розвідка взяла під свій контроль мережу Міжмор'я. Незабаром співробітник контррозвідки вже не полював на нацистів, а вербував їх». Інші розсекречені документи повідомляють про те, що пізніше Вайта і Гоуен зверталися за американською підтримкою для нової організації – «Континентальний союз», яка, на відміну від спонсорується Францією, Великобританією і Ватиканом Міжмор'я, перебувала б під управлінням США. [48]

Виявлений в 1949 р. в США Вайта став одним з усього лише двох осіб, депортованих з країни після Другої світової війни за співпрацю з нацистами. Діяльність розвідки в післявоєнному Римі мала важливе значення для боротьби з радянським шпигунством. Про це свідчить той факт, що не хто інший, як знаменитий радянський агент Кім Філбі (з 1944 року очолював відділ SIS / MI6, який працював проти радянської та комуністичної діяльності в Великобританії) «впровадив радянських шпигунів» шурячі стежки «устахів» (хорватських націоналістів, які співпрацювали з нацистами) та ватиканське Міжмор'я, в той час як Енглтон і Даллес вважали за краще ігнорувати «фашистські схильності своїх хорватських контактів». [31, с. 269]

Відповідно до одного з документів, отриманих згідно із Законом про свободу інформації, англійці припинили фінансову підтримку мережі Міжмор'я в червні 1947 року. Це було зроблено в рамках роботи по згортанню ряду дорогих розвідувальних проектів, які перебували під патронажем Черчілля. Метою було ослаблення навантаження на напружений бюджет Великобританії. Можна припустити, що до 1948 року мережу Міжмор'я змінила зонтична антирадянська організація Антибільшовицький блок народів

(ABN, заснований в 1946 р., підтримувався до моменту свого розпуску у середині 1990-х років спецслужбами Великобританії, США і Німеччини). [48]

2.3. Східна Європа в антикомуністичному русі.

Американська «політика звільнення» була сформульована в 1953 р. Джоном Даллес і спрямована на звільнення народів Центральної та Східної Європи з-під влади Радянського Союзу, а й усієї Європи – від комуністичного впливу. В рамках неї відразу після війни було організовано безліч антикомуністичних організацій, які стали отримувати підтримку США. Ці організації є одним з основних компонентів «генеалогічного дерева» Міжмор'я: вони змусили знову згадати про спроби Пілсудського об'єднати Центральну і Східну Європу проти Радянської Росії. Однак ця діяльність мала ультраправий відтінок, привнесений співпрацею з нацистською Німеччиною.

Найважливішою антикомуністичною структурою Європи став Антибільшовицький блок народів (ABN). Офіційно створений 16 квітня 1946 р. з штаб-квартирою в Мюнхені, він служив координаційним центром антикомуністичних організацій емігрантів з Радянського Союзу і сусідніх з ним соціалістичних країн. Оскільки саме фашистські рухи в 1930-і роки першими почали створювати організації, спрямовані проти Радянського Союзу, ABN активно вербував в свої ряди їх представників і служила зонтичною структурою для численних воєнізованих організацій у вигнанні. Серед них виявилися Організація українських націоналістів Бандери (ОУН-Б), хорватські усташі, румунська «Залізна гвардія» і словацька «Глінкова гвардія». [67, с. 26]

Таким чином, духовна спадщина цих організацій збереглася принаймні до кінця холодної війни. За даними ліберального мозкового центру – Інституту політичних досліджень, створеного двома колишніми помічниками радників Кеннеді, ABN «був найбільшою і найважливішою зонтичною організацією посібників нацистів в світі». Штаб-квартира і осередки ABN організовували антирадянські мітинги і демонстрації, міжнародні конференції та конгреси,

поширювали пропагандистські публікації антикомуністичної спрямованості. АВН тісно співпрацював зі Світовою організацією антикомуністичної лігою (WACL) і Європейською радою волі (EFC). Найбільш активними в АВН стали українські та хорватські організації, особливо українська ОУН. ОУН на чолі з Андрієм Мельником (1890-1964) співпрацювала з нацистськими окупантами з моменту їх вторгнення в Польщу у вересні 1939 р. [48]

Гестапо навчило Миколу Лебеда і прихильників молодого суперника Мельника, Степана Бандери (1909-1959), навичкам саботажу, партизанської війни, організації замахів. У 1941 році ОУН розкололася на так звані ОУН-Б (прихильники Бандери) і ОУН-М (послідовники Мельника). Однак це не завадило обом організаціям продовжити свою співпрацю з німцями. Керівник ОУН-Б Степан Бандера проводив зустрічі з керівництвом німецької розвідки щодо формування української армії. [67, с. 14]

У лютому 1941 р., після переговорів з главою німецького абверу Вільгельмом Канарисом, Бандера отримав два з половиною мільйона марок на формування першого з'єднання майбутньої незалежної української армії. У квітні 1941 року ці «Дружини українських націоналістів», що склалися з шестиста сподвижників Бандери, увійшли до складу батальйонів «Роланд» і «Нахтігаль». Останні були оснащені абвером і призначалися для дій проти Рад на стороні Третього рейху. Прихильники обох фракцій ОУН були набрані в неоднозначну українську дивізію СС «Галичина», створену Генріхом Гімmlером. Керівництво ОУН-Б, випущене в 1944 р. з порівняно комфортного укладення в концентраційному таборі Заксенхаузен, також погодилося продовжити свою співпрацю з німцями. Важливою контактною особою під час вторгнення Німеччини на територію Радянського Союзу став для українців співробітник абверу Теодор Оберлендер (1905-1998). [56]

Вирішальну роль він зіграв вже після війни. Оберлендер був заступником командира батальйону «Нахтігаль», створеного під німецьким наглядом і увійшов в історію через крайню жорстокість. Його командир Роман

Шухевич (1907-1950), військовий керівник ОУН-Б, що служив Гауптманом (молодшим офіцером. Зв'язок з Оберлендером отримав ключове значення для груп українських націоналістів після війни. у Радянському Союзі загони УПА продовжували боротися з Москвою до початку 1950-х років, коли їх сили виявилися повністю виснажені. Велика частина сил ОУН-Б сховалася в таборах для переміщених осіб, що знаходилися в окупованій американськими військами Баварії. Там вони за допомогою окупаційної влади були реорганізовані. [57, с. 55]

Як федеральний міністр у справах переміщених осіб, біженців їв і постраждалих від війни Оберлендер зіграв ключову роль у виникненні і розвитку АВН, зробивши ядром організації українських націоналістів. Ярослав Стецько (1912-1986), ще 30 червня 1941 р. очолив уряд українських націоналістів у Львові, керував АВН з моменту його створення в 1946 р. і до самої своєї смерті в 1986 році. Застосовуючи освоєну під час війни тактику грубого залякування, ОУН-Б захопила керівні позиції в АВН, який, в свою чергу, зайняв провідне місце серед конкуруючих антикомуністичних зонтичних організацій. [48]

У доповіді американської армійської контррозвідки СІС, попередниці Командування розвідки і безпеки армії США (INSCOM), ситуація описувалася наступним чином: СІС підтверджує, що до 1948 р. і Міжмор'я, і УПА були підпорядковані президенту АВН Ярославу Стецько. УПА, в свою чергу, зібрала під своє крило всіх антирадянських партизанів. Ярослав Стецько був також секретарем ОУН-Б, другим керівником після Бандери, який командував найбільшою з решти на території Радянського Союзу партизанських угруповань. [29]

Таким чином, ОУН-Б зайняла провідну позицію серед антикомуністично-вигнанців, і в 1950 р. знаходилася на підйомі. У той же час більш помірні платформи і групи Медісонської орієнтації – прометейці, Центральноєвропейський федеральний клуб та інші або злилися з АВН, або

припинили своє існування. У 1966 р. ABN увійшов до новоствореної Світової антикомуністичної ліги. [48]

Проте його штаб-квартира залишалася в Мюнхені за адресою, який використовував і Європейська рада свободи, заснований Стецько і Оберлендером в 1967 р.. Основними цілями ради були «координація та активізація антикомуністичної діяльності в Європі та надання підтримки справі поневолених народів радянсько-російської імперії». За тією ж адресою можна було зв'язатися з Correspondence – антикомуністичним журналом, який виступав з позиції історичного ревізіонізму. Він виходив з 1949 по 2000 рік, в різний час на різних мовах: англійській, німецькій та французькій. [31, с. 270]

ABN користувався підтримкою розвідслужб Заходу до самої ліквідації після падіння Берлінської стіни. Коли зникли всі надії на продовження партизанської війни на території Радянського Союзу, ABN отримував кошти від «Організації Гелена» (1946-1956), а пізніше від її наступника, німецької розвідки Bundesnachrichtendienst (BND). Розвідка США також продовжувала підтримувати організацію і, імовірно, користувалася послугами великого кола інформаторів з числа членів фракції ОУН, яка підтримувала Мельника. Так, наприклад, в рамках проекту AERODYNAMIC (1949-1970; пізніше перейменований в QRPLUMB, 1970-1991) ЦРУ надавало допомогу іноземному представництву Верховного ради визволення України (ВЗ УГВР), заснованої в 1949 р. українській емігрантській організації, від якої Микола Лебедь був обраний міністром закордонних справ. Відповідно до розсекреченими документами ЦРУ, «оперативна діяльність QRPLUMB зосереджувалася на пропаганді та контактних операціях». Крім того, ЦРУ сприяло у створенні в 1953 р. в Нью-Йорку компанії «Пролог», що була дослідним і видавничим органом ВЗ УГВР. За посередництва свого мюнхенського філії, так званого Українського товариства зарубіжних досліджень (Кодові позначення в ЦРУ QRTERRACE, AETERRACE), «Пролог» випускав періодичні видання, обрані книги і брошури, націлені на

використання і розширення дисидентських національних настроїв в радянській Україні. [31, с. 271]

У 1967 р. прихильники Андрія Мельника заснували в Нью-Йорку Всесвітній конгрес вільних українців, який в 1993 р. був перейменований у Всесвітній конгрес українців. У 2003 р. конгрес був визнаний Економічною і соціальною радою ООН як неурядової організації зі спеціальним консультативним статусом. Зараз Всесвітній конгрес українців виступає в якості спонсора Атлантичної ради: сума пожертвувань в 2015 році склала \$ 250,000- \$ 999,999 і \$ 100,000- \$ 249,000 в 2016 році. Безперервність існування організацій і персональна спадкоємність, розпочата антирадянським рухом Другої світової війни, продовжена антикомуністами часів холодної війни і збережена сьогодні в мозкових центрах американських консерваторів, грає важливу роль в сучасних спробах відродження Міжмор'я. [67, с. 29]

2.4. «Нова Європа» у зовнішній політиці США

Підійшовши в тінь антикомуністичної боротьби в роки холодної війни, концепцію Міжмор'я знову підхопили деякі стратеги Заходу наприкінці 2000-х років. Небіжчик Олександр Петерсен (Alexandros Petersen) у своїй книзі «The World Island: Eurasian Geopolitics and the Fate of the West» (2011), натхненний поняттям Хелфорда Маккіндера «Хартленд», а також спробами Збігнева Бжезинського уникнути «балканізації» Центральної та Східної Європи, пояснював: «Західним політикам слід знову ознайомитися з концепціями Пілсудського, особливо прометеїзмом, щоб вийти за межі концепції стримування і прокласти стратегічні дороги до Євразії. Це убереже стратегічно важливий регіон від впливу авторитарних організаторів, як це попереджав Маккіндер». Нове трактування Міжмор'я запропонував «Стратфор» – приватний мозковий центр, серед клієнтів якого є великі корпорації, а також урядові установи, включаючи Департамент внутрішньої безпеки США, Корпус морської піхоти США та РУМО. Перший електронний

лист «Стратфора» зі згадкою Міжмор'я було зафіксовано у 2009 році. Про концепцію було згадано у зв'язку з підтримкою Польщі Грузії після війни останньої з Росією у серпні 2008 року. За даними, що містяться в базах «Вікілікс», термін «Міжмор'я» (Intermarium) зустрічається в 394 листах «Стратфора», відправлених до грудня 2011 року. [67, с. 17]

Приблизно з 2012 року «Стратфор» розпочав публічне використання цього поняття. У 2012 році засновник «Стратфора», що народився в Угорщині, геополітичний аналітик і консультант Джордж Фрідман, який на той час ще очолював цей центр, у своїх виступах підтримував відродження проекту «Міжмор'я». На його думку, Польщі слід дистанціюватися від ЄС і сформувати блок з іншими країнами Центральної та Східної Європи, розташованими між Німеччиною та Росією. У відео, записаному на Європейському форумі нових ідей, що проходив у жовтні 2012 року, він заявив:

«Тепер Польща має залежати сама від себе. Чому? Ця країна з населенням 38 мільйонів чоловік має динамічну економіку, її населяють розумні та добре освічені люди, країна знаходиться на підйомі. Я запропонував би вам радикальнішу ідею. Це фундаментальна думка генерала Пілсудського – Міжмор'я. У двох словах її можна викласти так: ми затиснуті між Німеччиною та Росією, і це погане становище».

У 2015 році «Стратфор» визнав у своєму мережевому проекті «Геополітичний щоденник (Geopolitical Diary): «Ми вже протягом досить тривалого часу обговорювали систему альянсів, що називається Міжмор'я». Далі йшлося на вихідний проект Пілсудського:

«Ми вважали, що через відродження могутності Росії ідея Міжмор'я, підтриманого не Францією, а США, і має Росію, стане неминучою. Заяви Ходжеса [колишній командувач збройних сил США в Європі (USAREUR)] про попереднє розміщення озброєнь фактично анонсували перші прояви Міжмор'я. Район попереднього розміщення простягся від прибалтійських

держав через Польщу, а потім до Чорного моря до Болгарії та Румунії. Це показує російським: що б не сталося в Україні, якщо вони підуть далі, це вже означатиме зіткнення з альянсом». [67, с. 31]

2017 року Фрідман повернувся до цієї ідеї і заявив: «Міжмор'я – це концепція, а фактично – можливість, про яку я говорив уже майже десять років». Враховуючи напруженість відносин між США та Росією, він точніше сформулював, як має виглядати майбутній союз. Він бачить Польщу та Румунію – найближчих військових союзників США в регіоні – як «дві основи Міжмор'я» і твердо сподівається, що Міжмор'я кине виклик «гегемонії корпорацій, що завмерли в епосі 1950-х років і домінують у європейській економіці», сприяючи «підприємницькій, що швидше нагадує Сполучені Штати». Ця концепція підтримується й іншими пронатівськими мозковими центрами, такими, як створений у 1990 році Інститут світової політики (Institute of World Politics, IWP), який займається підготовкою фахівців у галузі національної безпеки та міжнародних відносин. [78, с. 14]

Серед його піклувальників можна відзначити, наприклад, Вільяма Вебстера (William Webster), колишнього директора ФБР та ЦРУ, а його засновник Джон Ленчовскі (John Lenczowski) працював у Бюро з європейських справ Держдепартаменту США, а також спеціальним радником заступника Державного секретаря з політичних питань. З 1983 по 1987 рік Ленчовський був директором комітету у справах Східної Європи та Радянського Союзу Ради національної безпеки та провідним радником з Радянського Союзу президента Рональда Рейгана. [48]

Одним з найважливіших прихильників проекту Міжмор'я в IWP вважається Марек Ян Ходакевич (Marek Jan Chodakiewicz), який не тільки написав книгу з цього питання, але й виступав на тему на низці конференцій, що проводилися IWP. Ходакевич очолює в IWP кафедру польських досліджень імені Костюшка, а також керує Центром досліджень Міжмор'я, завданням якого є:

«Відстоювати нерозривність трансатлантичних зв'язків для підтримки американо-європейських дружніх відносин, підтверджувати зобов'язання Америки щодо Європи – Європи, що включає Міжмор'я. Ці завдання є особливо актуальними, якщо пам'ятати, що системна структура Америки, її установи, закон і культура були перенесені зі Старого Світу та Середземномор'я. Дух Єрусалима, Афін та Риму через Лондон прийшов у Нове Світло, щоб сформуванати нову націю». [76, с. 33]

У 2015 році ІВР організував у Пентагон-Сіті конференцію «Між Росією та НАТО: питання безпеки у Центральній та Східній Європі», де серед інших ораторів виступав і Ходакевич. На конференції цього року його [Ходакевича] виступ був присвячений історії Міжмор'я, регіону, що простягся від Балтійського до Чорного моря і далі, до узбережжя Адріатики. Він пояснив, що після падіння у ХХ столітті династій Габсбургів, Гогенцоллернів та Романових регіон пережив період дезінтеграції та дрібних сварок. Це різьчало контрастувало з гармонією польсько-литовської держави, яка існувала з ХVІ століття до середини ХVІІІ століття. У той час як давні польський та угорський народи прагнули повернути свої втрачені території, етнонаціоналістичні держави, такі як Латвія та Словаччина, прагнули дистанціюватися від своїх колишніх владик. Ірединтистські претензії, що суперечать одна одній, а також егоцентризм неоперованих центральноєвропейських національних держав заважав виникненню свого роду регіональної солідарності, необхідної, щоб захистити цю групу держав від Німеччини та СРСР. Події та наслідки Другої світової війни з усією очевидністю продемонстрували безглуздість регіональних зварень перед реальними екзистенційними загрозами, що визрівали на кордонах Центральної Європи. Якщо в регіоні не хочуть повторення історії, сказав на завершення професор Ходакевич, регіональну солідарність слід поставити вище за дрібні внутрішні проблеми. [29]

Ходакевича було призначено Джорджем Бушем-молодшим, який був на той час президентом США, на пост президента Меморіальної ради США з

Голокосту на п'ятирічний термін. Це призначення критикувалося різними організаціями, зокрема, правозахисним Південним центром правового захисту бідних (Southern Poverty Law Center, SPLC). SPLC звинуватив Ходакевича в антисемітизмі та надав докази. В об'ємному досьє SPLC було зібрано численні коментарі Ходакевича для правих ЗМІ Польщі, таких, як тижневик *Najwyższy Czas!*, «журнал Партії реальної політики, нішевої групи, яка виступає проти абортів, одностатевих шлюбів, за право власності та проти податків на доходи» та ультраправий веб-сайт *Fronda.pl*. У липні 2008 року Ходакевич приєднався до звинувачень Барака Обами в тому, що мусульманин і симпатизує комуністам. [31, с. 271]

Інший видний представник вашингтонських мозкових центрів, Роберт Д. Каплан (Robert D. Kaplan), старший дослідник Центру нової американської безпеки (Center for a New American Security), протягом кількох років головний аналітик «Стратфора», член Комітету з оборонної політики Пентагону при міністрі оборони Роберт Гейтс, у свою чергу використовує термін «Велике Міжмор'я» як визначення регіону. Він закликає США активніше просувати себе як лідер у Європі, оскільки інакше континент буде роздроблений. [25]

Той самий порядок денний проводить і розташований у Вашингтоні Центр аналізу європейської політики (СЕРА). Його метою є популяризація ідеї «стратегічного театру, що охоплює регіон від Берліна до Москви та від Баренцева до Чорного моря, життєво важливим для глобальних інтересів США. З часів від Вільсона та Масарика до Рейгана, Гавела та Валенси СЕРА працює на користь збереження та розвитку традицій боротьби за свободу, а також підтримки ключової ролі США в Європі серед нового покоління атлантистів». Концепцією займається й Інститут євроатлантичного співробітництва у Києві. Костянтин Федоренко та Андреас Умланд запропонували конкретні ідеї розробки договору про Міжмор'я, який дозволив би вирішити протиріччя між майбутніми учасниками договору – членами та не членами ЄС та НАТО. [67, с. 36]

Концепція Міжмор'я поступово знайшла своє визнання в окремих американських політичних експертів та політиків, які виступають за нарощування присутності НАТО у Центральній та Східній Європі. Експансія НАТО до Східної Європи є давнім та фундаментальним предметом розбіжностей у відносинах Сходу та Заходу. Російські лідери звинувачують США у недотриманні даних Джеймсом Бейкером (James Baker, державний секретар США у 1989–1992 роках.) Горбачову усних обіцянок про те, що НАТО не наблизатиметься до російських кордонів. Ні Грузії, ні Україні поки що не вдалося переконати НАТО дозволити їм вступити в організацію, проте в регіоні було реалізовано низку інших заходів. [48]

Поворотним пунктом став липень 2016 року, коли під час саміту НАТО у Варшаві було ухвалено рішення про стримування Росії шляхом зміцнення військової присутності альянсу на його східному фланзі. До 2017 року в регіоні було розгорнуто чотири батальйони НАТО, їх розмістили в Польщі, Естонії, Латвії та Литві на ротаційній основі. Кожен із цих батальйонів належав одній із країн НАТО: США, Канаді, Німеччині чи Великій Британії. На саміті 2016 року ухвалили рішення про розміщення бази ПРО в Румунії. Як привід для цього кроку називалася протидія загрозам з боку Ірану та Північної Кореї, однак у Росії цей крок розцінили як спрямований проти неї самої. Чорногорії було запропоновано стати двадцять дев'ятим членом НАТО, а обговорення статусу Грузії та України викликало гнів із боку Москви. Альянс також ініціював відкриття Центру стратегічної комунікації (NATO Strategic Communications Centre of Excellence) у Латвії та тренувального центру в Грузії. Концепція Міжмор'я чудово вбудовується у нинішній геостратегічний і військовий контекст, дозволяючи США виправдати ідеологічно та історично свою політику щодо Центральної та Східної Європи. Однак сам термін, схоже, ще не прийнятий на озброєння трансатлантичним союзом. [67, с. 39]

Незважаючи на те, що ініціатива «Тримор'я» як проект «м'якого» польського регіонального лідерства стала важливим елементом зовнішньої

політики Варшави, на шляху її просування існує кілька проблем, які важко вирішити.

По-перше, цю ініціативу необхідно якось вписати в європейський та євроатлантичний контекст, що непросто зробити через значні політичні розбіжності країн-учасниць. Наприклад, країни «Тримор'я» не мають спільної точки зору щодо Росії та її уявних та явних дій в Україні: Словаччина та Угорщина займають помірно-конструктивну позицію, Польща та країни Прибалтики – агресивно-засуджувальну. [56]

По-друге, наявність розбіжностей між учасниками «Тримор'я», по суті, взагалі ставить під сумнів майбутню співпрацю у цьому форматі. Найяскравіше це виявилось під час обговорення перспектив перетворення «Тримор'я» з форуму на повноцінну організацію: польська ініціатива про створення постійного секретаріату нового об'єднання не знайшла підтримки.

Нарешті, по-третє, заплановані інфраструктурні проекти «Тримор'я» потребують фінансування, а його найімовірнішим джерелом залишаються європейські структурні фонди.

Однак у п'ятому фінансовому плані Європейського союзу (2014–2020) коштів на подібні проекти не закладено, а отже, їх можна провести лише через річні бюджети ЄС, що вимагатиме схвалення нетто-вкладників до європейського бюджету, насамперед Німеччини. Таким чином, складається парадоксальна ситуація: ініціатива «Тримор'я» позиціонується як механізм для зміцнення суверенності Польщі та зміни розстановки сил у Європі,

Пошук зовнішнього гравця, який прихильно сприйняв би польські амбіції в Центральній та Східній Європі та мав би достатньо ресурсів для підтримки інфраструктурних проектів «Тримор'я», неминуче призводить до думки про залучення до цього проекту США. Отримання американської

фінансової допомоги та інвестицій є польським політикам розумним кроком з таких причин.

По-перше, у середньостроковій перспективі – особливо після виходу Великобританії зі складу ЄС – значення Варшави як лояльного союзника США зросте.

По-друге, до ініціативи «Тримор'я» включено проекти, пов'язані зі зміцненням енергетичної безпеки регіону. Польща та Хорватія планують з'єднати трубопроводом польський ЗПГ-термінал у Свиноуйсьці на узбережжі Балтійського моря та ЗПГ-термінал на хорватському острові Крк, щоб тим самим забезпечити постачання газу до Центральної та Східної Європи з потенційних джерел – США та країн Аравійського півострова. Тема енергетичної безпеки в Європі традиційно хвилює американських неоконсерваторів, які вважають, що Москва може недобросовісно використати свої переваги, пов'язані з постачанням газу з Росії до Європи. Нарешті, По-третє, Польща припускає, що зможе підштовхнути Вашингтон до необхідних рішень через американців польського походження. Польська діаспора США налічує близько 10 млн осіб, які проживають переважно у штатах «Іржавого поясу» (Пенсільванія, Огайо, Мічиган, Іллінойс), тобто. у тих галузях, які стали полем вирішальної боротьби між демократами та республіканцями. За традиційної республіканської адміністрації цих міркувань разом з апеляцією до неослабної російської загрози було б більш ніж достатньо для того, щоб США матеріально та політично підтримали ініціативу «Тримор'я». Однак адміністрацію Д. Трампа складно назвати «традиційною» для США, так що в даний час не так просто передбачити реакцію у відповідь Вашингтона. [78, с. 16]

Спроба реконструювати «доктрину Трампа» – комплекс стійких уявлень про мир та роль Америки в ньому – непросте завдання для дослідника. Позиції нинішнього президента США з основних питань зовнішньої політики

досить гнучкі і схильні до значних трансформацій. Одна з найчастіших фраз президента: «Побачимо, що буде» (we'll see what happens), – свідчить про те, що Трамп віддає перевагу тактичному плануванню та інкременталізму (пошук швидкого вирішення проблем у міру їх надходження)¹. Проте, можна спробувати виділити кілька базових принципів, яких нинішній президент США намагається дотримуватися. Колишній голова палати представників Конгресу США Н. Гінгріч, один із близьких соратників та неформальний радник президента, зазначав, що для Д. Трампа характерні: неприйняття політичної коректності; неприйняття прогресивно-ліберальної ідеології; прагнення до пошуку нових (немейнстрімних) рішень; американський патріотизм. [68, с. 133]

Ці принципи можна переформулювати так: – «економічний націоналізм»: акцент на торговельних відносинах та торговому профіциті; – прагнення знизити роль зовнішньополітичної бюрократії та експертної спільноти у процесі прийняття рішень; – прагнення протиставити поточний політичний курс колишньої політики Б. Обама та нинішньої позиції Демократичної партії щодо конкретних проблем; – Вибір значних і зрозумілих виборцю цілей для зовнішньополітичної діяльності. [48]

Як зазначає відомий американський аналітик У.Р. Мід, подібні принципи означають, що Д. Трамп розглядає США як національну державу, яке насамперед переслідує свої економічні інтереси та значно меншою мірою стурбоване питанням поширення своїх цінностей. У цьому випадку йдеться не про відмову від глобального лідерства, а про прагнення зробити це лідерство менш затратним. Таким чином, головне завдання Америки, – не вплутуючи у всі спірні ситуації у світі, зберегти свою ідентичність та побудувати нову соціальну модель, що забезпечує лідерству США міцні підстави – «світ через силу». що забезпечує лідерство США міцні підстави – «світ через силу». що забезпечує лідерство США міцні підстави – «світ через силу». [78, с.15]

Як перераховані вище характеристики умовної «доктрини Трампа» впливають на його ставлення до ініціативи «Тримор'я»? Доводиться визнати, що накладення цих принципів та установок на центральноєвропейську політичну ситуацію не допомагає отримати чітких відповідей на це питання. Такі елементи «доктрини Трампа», як прагнення вибирати значні і зрозумілі американському виборцю зовнішньополітичні цілі, а також його насторожене ставлення до прихильників традиційного атлантистського порядку денного мають на увазі помірно-негативне або невизначене ставлення Вашингтона до регіональних амбіцій Польщі, в тому числі . На користь такого припущення свідчить, зокрема, текст Стратегії національної безпеки 2017 р., у підготовці якого, за деякими відомостями, Д. Трамп брав особисту участь. [25]

По перше, у списку регіональних досьє у Стратегії безпеки Європа перебуває на другому місці після Південної та Східної Азії. Найчастіше у ній згадуються Китай (33 рази), Росія (25 разів), Іран та Північна Корея (по 17 разів), Індія (9 разів), Пакистан (8 разів).

По-друге, у європейському досьє, як і у всьому документі, Польща жодного разу не згадується окремо – на відміну від Стратегії 2015 р. Нарешті, пріоритети Стратегії 2017 р. на європейському напрямі, по суті, сформульовані у дусі передвиборчих виступів Трампа – «чесна торгівля», «чесна частка у внесках до НАТО», «боротьба з загрозою КНДР та Ірану». Тим самим у документі зафіксовано небажання Вашингтона розширювати порядок денний щодо європейської проблематики, у тому числі щодо польських регіональних інфраструктурно-політичних проєктів. [67, с. 41]

Однак, якщо взяти до уваги прагнення Д. Трампа максимально дистанціюватися від політичної спадщини Б. Обама, можна припустити, що США намагатимуться обрати дещо інший курс і на центральноєвропейському напрямку. Відомо, що Обама не зміг встановити повноцінні контакти з урядом партії «Право і справедливість», а його адміністрація активно критикувала

Варшаву за спірні політичні реформи (щодо Конституційного суду, регулювання ЗМІ). Навпаки, у нинішнього президента США, як і польського керівництва склалися досить натягнуті відносини з найбільшими функціонерами ЄС – Францією, Німеччиною, Великою Британією. Тим самим логіка цих взаємин підштовхує Д. Трампа до тактичних кроків, спрямованих на поглиблення розколу між членами Європейського Союзу. [68, с. 133]

Саме так можна пояснити доброзичливо-нейтральне ставлення Д. Трампа до ініціативи «Тримор'я», яке він висловив у ході свого візиту до Варшави у липні 2017 р. Д. Трамп взяв участь у саміті лідерів «Тримор'я» та виступив на Площі Красинських у Варшаві з докладною промовою, в якій, зокрема, вказав на особливу роль Польщі в регіоні. Порівнюючи прийом, наданий Трампу у Варшаві, зі стримано-ворожими за тональністю промовами, що пролунали в Гамбурзі (на саміті «Великої двадцятки»), аналітик Фонду «Спадщина» Х. Дейл зауважила: «Яка чітка вказівка на наявність двох різних Європ – і цілком очевидно, в якій із них є справжні союзники Сполучених Штатів!». Трамп взяв участь у саміті лідерів «Тримор'я» і виступив на Площі Красинських у Варшаві з докладною промовою, в якій, зокрема, вказав на особливу роль Польщі в регіоні. [67, с. 42]

Порівнюючи прийом, наданий Трампу у Варшаві, зі стримано-ворожими за тональністю промовами, які пролунали в Гамбурзі (на саміті «Великої двадцятки»), аналітик Фонду «Спадщина» Х. Дейл зауважила: «Яка чітка вказівка на наявність двох різних Європ – і цілком очевидно, в якій із них є справжні союзники Сполучених Штатів!». Трамп взяв участь у саміті лідерів «Тримор'я» і виступив на Площі Красинських у Варшаві з докладною промовою, в якій, зокрема, вказав на особливу роль Польщі в регіоні. [59, с. 208]

На користь доброзичливо нейтрального ставлення адміністрації Трампа до регіональних планів Польщі свідчать також деякі економічні

показники. Зокрема, відзначається невеликий профіцит у торгівлі США та Польщі – 261 млн дол. за дев'ять перших місяців 2017 р. Як відомо, президент США приділяє велику увагу питанням торгівлі, і навіть від найближчих союзників вимагає «чесних угод», тобто. скорочення торговельного дефіциту. Аналогічно Польща виконує також і вимогу президента США щодо внесків до НАТО: внесок Польщі перевищує 2% від ВВП. Крім того, зміцненню переговорних позицій Варшави сприяють її плани з модернізації та переоснащення збройних сил: Польща планує купити у корпорації «Raytheon» 8 ПЗРК «Патріот» на суму 7,6 млрд дол., а також підписала менші контракти з іншими компаніями, наприклад з «Боїнгом». [56]

Очевидно, що східноєвропейське досє не є пріоритетним для адміністрації Д. Трампа, тому, щоб підштовхнути Вашингтон до більш активної підтримки ініціативи «Тримор'я», можуть знадобитися додаткові стимули. Серед таких можна виділити: – активне просування інфраструктурних ініціатив у Східній Європі з боку «яструбів» у президентській адміністрації, які симпатизують польським консерваторам (держсекретар М. Помпео, радник з національної безпеки Д. Болтон, радник президента С. Міллер, колишній помічник радника з національної безпеки С. Гірка); – посилення конфронтації навіть Росії, пов'язане, зокрема, з ненавмисними інцидентами при патрулюванні акваторії Балтійського моря за участю авіації та флоту, а також збільшенням присутності США у Чорному морі; – накопичена бюрократична інерція щодо виконання численних рішень самітів НАТО та Конгресу США щодо зміцнення енергетичної безпеки Східної Європи; – очевидні невдачі президентської адміністрації Д. Трампа на інших напрямках. [48]

Без явно вираженої підтримки США ініціатива «Тримор'я» ризикує залишитися одним із численних форматів регіональних консультацій. Водночас уже сама поява цієї ініціативи свідчить про певне структурування

політичного простору Центральної та Східної Європи, про появу умовного ядра (Вишеградської групи) та периферії (до якої належать, зокрема, решта учасників вищезгаданої «Бухарестської дев'ятки»). [67, с. 43]

Таким чином, хоча ініціатива «Міжмор'я» поки що перебуває на периферії американського зовнішньополітичного порядку денного, у середньостроковій та довгостроковій перспективі це цілком може змінитися – або завдяки впливу внутрішньополітичних факторів у США, або через власну регіональну динаміку в Центральній та Східній Європі.

2.5. Концепція «Міжмор'я» у польській політичній думці другої половини ХХ ст.

У повоєнний період концепція «міжмор'я» аж ніяк не виявилася в офіційній політичній думці та зовнішньополітичній діяльності Польщі. Однак дана концепція набула особливого поширення серед поляків, що емігрували. Розгорнута діяльність із розвитку концепції «міжмор'я» здійснювалася головним чином Парижі, де видавався польськомовний журнал «Культура», редактором якого був Єжи Гедройц. На сторінках цього журналу аж до 80-х років. він разом зі своїм соратником Юліушем Мерошевським проголошував ідею примирення Польщі з її східними сусідами та побудови рівноправних, дружніх стосунків. Розроблена ними концепція одержала назву за першими літерами країн «УЛБ»: Україна, Литва, Білорусь. Обидва публіцисти вважали за необхідне відновлення незалежних країн у Східній Європі та примирення між народами.

Концепцію Є. Гедройця та Ю. Мерошевського слід розглядати головним чином у контексті її аксіології. Вона створювалася під час «холодної війни», коли над Центральною та Східною Європою домінував СРСР та були відсутні незалежні Україна, Литва та Білорусь. Внаслідок цього для «УЛБ» характерною була певна невизначеність, її автори не пропонували плану дій

щодо здійснення ідеї. Попри це, можна було помітити продовження федеративної концепції Ю. Пілсудського. Авторам концепції «УЛБ» бракувало політичного реалізму: вони недооцінювали ролі націоналізму в окремих країнах регіону, особливо українського, та неоднозначних оцінок досвіду Речі Посполитої з литовцями. Творці «УЛБ» також не враховували того. [29]

Незалежно від паризького середовища у Польщі міжвоєнну концепцію розвивала радикальна антикомуністична опозиція – Конфедерація незалежної Польщі (КПН) та інші менші угруповання. КПН посилалася на ідею Пілсудського, критикувала «Солідарність» за пошук компромісу та договір «круглого столу» з урядом Польської Народної Республіки у 1989 р. Лідер КПН Лешек Мочульський є одним із найвідоміших сучасних польських геополітиків, йому належить оновлення концепції «міжмор» холодної війни. «Міжмор'я» Л. Мочульського добре розроблено та обґрунтовано на ідеях політичного реалізму. [31, с. 270]

Розпад СРСР та нова геополітична обстановка у Центральній та Східній Європі дали можливість для розробки програми, яка могла б знайти застосування у зовнішньополітичній діяльності відродженої Польщі. Представники КПН продовжували традицію Ромера та Пілсудського та позитивно оцінювали можливість співпраці Польщі з її новими східними сусідами та іншими посткомуністичними країнами. Мочульський, як і Гедройц, Мерошевський та інші діячі, визнавав існуючі з 1945 р. кордони Польщі і не висував до Литви, Білорусі та України територіальних претензій. Таким чином, у своєму сучасному вигляді «міжмор'я» не містить елементів польського ревізйонізму. [48]

Дезінтеграція СРСР та загальне прагнення країн Центральної Європи до зміцнення державних інститутів розглядалося польськими геополітиками як фактор, що сприяє тісній співпраці та здійсненню концепції «міжмор'я».

Заповнюючи певний «вакуум», що виник після «холодної війни», «міжмор'я» мало стати блоком країн, що знаходяться між Західною Європою та Росією. Підхід до «міжмор'я» став змінюватися до середини 90-х, коли більш реальною стала перспектива розширення ЄС і НАТО на схід. На офіційному рівні пріоритет було віддано інтеграції з євроатлантичними структурами. Провідні польські політики не посилалися на концепцію «міжмор'я». Ця концепція розглядалася як геополітична «ніша», що культивується радикальними правими партіями, які так само негативно, як і до комуністичного минулого. [31, с. 173]

В даний час концепція зазнала подальших перетворень. Л. Мочульський перспективу вступу до ЄС та НАТО не розглядав як кінець «міжмор'я». Він стверджував, що планованому вступу країн Центральної Європи до складу Євросоюзу мало передувати об'єднання майбутніх членів цієї організації. Мочульський писав, що «концепція інтеграції «міжмор'я», заснована на тезі диспропорції рівня багатства обох частин Європи [Західної та Центральної] у співвідношенні 1:15 за більш рівного демографічного потенціалу – 1:2, може мати катастрофічні наслідки». Він зазначав, що «інтеграція «міжмор'я» не буде легкою, проте легкою не була інтеграція Західної Європи. Досі не було вироблено жодної концепції, яка б сприяла об'єднанню всієї Європи». [67, с. 43]

Таким чином, концепція «міжмор'я» розглядалася не як альтернатива для членства в ЄС, а як засіб для інтеграції, який дав би країнам Центральної Європи можливість краще захищати свої інтереси після вступу до ЄС. Ця теза підтвердилася через багато років, коли в 2015–2016 роках країни Центральної Європи, всупереч рішенням ЄС, разом відмовилися приймати іммігрантів із Північної Африки та Близького Сходу. [68, с. 133]

У другій половині 90-х років. рух КПН і Мочульського опинився у маргінальному становищі. З 1997 р. партія не входила до польського

парламенту. До 2015 р. влада в країні належала лібералам та соціал-демократам, які у своїй зовнішньополітичній діяльності не посилалися на геополітику. Головною метою чергових урядів, незалежно від того, які партії їх становили, була інтеграція Польщі з ЄС та НАТО. Таку ж політику проводили уряди Чехії, Словаччини та Угорщини. Бажання швидкої та спільної євроінтеграції було причиною створення «Вишеградської групи» та участі у «Центральноєвропейській ініціативі». У цей час концепція «міжмор'я» практично зникла з політичного дискурсу. На неї не посилалися ні правлячі, ні опозиційні партії. В цілому, зовнішня політика Польщі щодо її східних сусідів була хаотичною та позбавленою прагматизму. Дипломатія регулярно посилалася на «заповіт Гедройця та Мєрошевського», проте за цими словами ховалась відсутність обґрунтованої концепції дій. [68, с. 133]

Доказом цього є політика щодо Білорусі. Звинувачення в авторитаризмі були причиною обмеження контактів із білоруською стороною до мінімального рівня. У середовищі лібералів критична рефлексія щодо власної східної політики мала місце лише у 2009 р. Доказом цього є політика щодо Білорусі. Звинувачення в авторитаризмі були причиною обмеження контактів із білоруською стороною до мінімального рівня. У середовищі лібералів критична рефлексія щодо власної східної політики мала місце лише у 2009 р. Доказом цього є політика щодо Білорусі. Звинувачення в авторитаризмі були причиною обмеження контактів із білоруською стороною до мінімального рівня. У середовищі лібералів критична рефлексія щодо власної східної політики мала місце лише у 2009 р. [48]

Докорінні зміни у внутрішній та зовнішній політиці Польщі відбулися у 2005 р., коли на парламентських та президентських виборах перемогу здобула партія «Право і справедливість» братів Качинських. Тоді було зроблено спробу «перезавантаження» у відносинах із країнами Східної Європи. Пріоритет був відданий відносинам з Литвою, Україною, а також з

Грузією та Азербайджаном. Діяльність такого роду значно виходила за межі колишньої східної політики Польщі. Вона обґрунтовувалась прагненням до ослаблення російського геополітичного впливу на пострадянському просторі та забезпечення енергетичної безпеки країни та регіону. Тодішня влада Польщі висловлювала готовність сприяти включенню України та Грузії до складу НАТО та до тісної співпраці з ЄС. [31, с. 271]

Такі спроби треба оцінити як надмірно амбітну. Вона не знаходила підтримки з боку інших країн регіону, у тому числі Чехії та Угорщини. Програш «Права та справедливості» на дострокових парламентських виборах у 2007 р. та президентських у 2010 р. вплинув на спад значення східної політики. Пріоритет було віддано поліпшенню відносин із Росією. Співпраця з іншими країнами Східної Європи здійснювалася головним чином у рамках програми ЄС «Східне партнерство». Своєрідне суперництво двох програм, тобто «Східного партнерства» та «Середземноморської ініціативи», що реалізуються в рамках «Європейської політики сусідства» (ENP), та відсутність пропозиції з боку ЄС, що представляла інтерес для країн-учасниць «Східного партнерства», вплинуло на вельми обмежений успіх цієї ініціативи. [48]

Після періоду правління лібералів у 2007–2015 роках. парламентська більшість і пост президента здобула націонал-консервативне «Право і справедливість». Ця партія висувала вимогу зміцнення позиції Польщі у ЄС та у відносинах з іншими країнами, зберігаючи близькі зв'язки зі США. Відродилося мислення у категоріях політичного реалізму, зон впливу та геополітичної сили. Проте, порівняно з періодом 2005–2007 рр., «Право та справедливість» відмовилося від спроб конфронтації з Росією та створення зони впливу у Східній Європі. [25]

Зокрема, після 2014 р. влада Польщі змирилася з тим, що Росія залишиться домінуючою силою на пострадянському просторі та Польщі, у разі

її антиросійських дій, буде складно знайти підтримку у сусідів: Чехії, Словаччині та Угорщині. У 2015 р. було створено так званий Славківський трикутник – формат співпраці Австрії, Чехії та Словаччини. Його виникнення можна розглядати як прояв недовіри до Польщі у зв'язку з її підтримкою України з донбаських та кримських питань. Політики «Права і справедливості» висловлювали думку, що у поточному форматі ЄС під домінуючим впливом Німеччини завдає шкоди інтересам інших членів. [29]

Одночасно відбулося різке загострення у відносинах Польщі з Німеччиною та ЄС як інститутом, що стежить за демократією та дотриманням права у країнах-членах цієї організації. Влада Польщі вірно вважала, що конфлікт з ЄС, що назріває, значно послабить позицію Варшави на міжнародній арені. З'явилася теза, що для здійснення зовнішньополітичних цілей Польщі потрібна нова структура союзників. Охолодження відносин з ЄС актуалізувало дилему, яка до цього розглядалася лише теоретично: вибір між європейською та атлантичною безпековою політикою. Просування концепції «тримор'я», хоч і здається проявом самостійної політики Польщі, насправді є вибором на користь США як головного партнера з регіональної безпеки країни. [48]

Концепцію «міжмор'я» віродив Анджей Дуда, який обіймав з 2015 р. пост президента Польщі. Вперше за довгі роки політик високого рангу безпосередньо посилався на концепцію «міжмор'я», стверджуючи, що турбулентна ситуація у світі та всередині ЄС змушує країни Центральної Європи, які мали спільний історичний досвід, економічні та культурні зв'язки, тісно співпрацювати. [67, с. 43]

А. Дуда вважав, що співпраця країн Центральної Європи необхідна для того, щоб вони ефективно здійснювали свої інтереси в ЄС. За оцінкою польської влади, всередині ЄС відбуваються процеси регіоналізації, ослаблення європейської ідентичності, механізмів ухвалення рішень на

загальноєвропейському рівні, що сприяє відродженню національних партикуляризмів. Окремі країни відновлюють зони впливу або створюють регіональні коаліції (зокрема Скандинавія, Бенелюкс), або взагалі відмовляються від інтеграційних процесів (Велика Британія). Це означає, що національні та регіональні інтереси починають переважати загальноєвропейські. Інституціоналізація концепції «міжмор'я» відповідала б такій логіці. Це дало б змогу здійснити тезу консерваторів щодо необхідності будівництва «Європи батьківщин» замість наднаціональної супердержави. Засобом досягнення мети має бути зміцнення співробітництва у колі країн, близьких один до одного. [67, с. 44]

Президент А. Дуда «очевидним» назвав продовження лінії активної зовнішньої політики Леха Качиньського, який обіймав посаду президента у 2005–2010 роках. На відміну від Л. Качиньського, для якого співпраця в рамках «міжмор'я» мала ґрунтуватися на польсько-українських відносинах, для А. Дуди Україна не відіграє суттєвої ролі. Насправді сучасна концепція «міжмор'я» майже позбавлена східного вектора. Внаслідок непередбачуваної ситуації України, участі Білорусі у Союзній державі на даний момент відсутня можливість розвитку геополітичної співпраці з країнами колишнього СРСР. У такій ситуації активно розвивається південний вектор концепції, яку нині називають через участь країн, що розташовані біля Адріатичного моря, «тримор'ям». [68, с. 133]

Перший крок для його створення було зроблено у 2015 р. з ініціативи президентів Польщі А. Дуди та Хорватії Колінди Грабар-Кітарович. 2016 р. у Дубровнику відбувся перший саміт дванадцяти держав, метою якого було створити «Ініціативу трьох морів». Для участі в саміті було запрошено керівництво країн-членів ЄС – від Естонії до Хорватії та Болгарії. Із країн «старого» ЄС запрошено було лише Австрію. Офіційно «тримор'я» є не геополітичним, а лише економічним та інфраструктурним проектом.

Заявляється, що пріоритетом є будівництво «єдиної, добре інтегрованої інфраструктури в Центральній Європі, яка дасть можливість надолужити відсталість у розвитку, що мала історичні причини. Завдяки цьому інфраструктурні та економічні нерівності єдиного європейського ринку зменшуватимуться (...).[48]

У Дубровнику було оголошено пріоритетні сфери співпраці: газову енергетику, дорожню інфраструктуру та кіберінфраструктуру. Наступний саміт «тримор'я» відбувся 2017 р. у Варшаві. Його спеціальним гостем був президент США Дональд Трамп. У 2018 та 2019 рр. саміти відбулися у Бухаресті та Любляні. Особливу активність у проєкті виявляє Румунія, яка претендує на звання «третього локомотива» «Ініціативи трьох морів». Таким чином, він перестає бути виключно польським проєктом, поступово втрачає зв'язок із концепцією «міжмор'я», що може дати позитивний результат у досягненні поставленої мети. [78, с. 117]

Незважаючи на заяви, що «Ініціатива трьох морів» не має геополітичного характеру, її можна помітити в окремих проєктах, які здійснюватимуться в її рамках, особливо у сфері енергетики та транспортної інфраструктури. Побічно на це вказує міністр Канцелярії Президента Польщі Кшиштоф Щерський: «...що менше ми [країни-учасники «Ініціативи трьох морів»] розвинені та інтегровані, то геополітично слабші». [93]

Проєкти, які плануються в рамках «Ініціативи трьох морів», мають великий масштаб (газопровід Польща-Хорватія, автомагістраль Литва-Греція), а їх здійснення триватиме кілька років. Однак тільки після їх завершення буде можлива оцінка успішності проєкту.

РОЗДІЛ 3.

АКТУАЛІЗАЦІЯ ІДЕЇ «МІЖМОР'Я» Й «ТРИМОР'Я У ХХІ СТ.

3.1. Єдина Центральна Європа: Розвиток регіональної економічної співпраці.

Світовий порядок, визначений у Ялті, поклав кінець спробам встановити незалежну самостійну освіту, яка мала простягтися від Балтійського до Чорного моря (область так званого *Intermarum* – Міжмор'я) у 1945 р. Новий імпульс для регіонального співробітництва з'явився у зв'язку з геополітичними змінами після закінчення холодної війни. Процеси європейської та євроатлантичної інтеграції надали регіону шанс повторно увійти до європейської сім'ї, яка живе у світі, безпеці та свободі, як організований самостійний суб'єкт. Можна довго сперечатися про перспективи регіону та його можливості стати незалежним суб'єктом порядку європейської безпеки. Відмінності у регіоні між Чорноморським та Балтійським морями переважають існуючі подібності. [67, с. 45]

У нашій роботі особлива увага приділяється поділу області між Балтійським та Чорним морями на постмодерну (де правила та співробітництво між державами мають значення абсолютного суверенітету та сили) та модерну (де сильні держави підкреслюють свій суверенітет і не бояться застосовувати силу та використовувати елементи міжнародної системи). В окремих випадках елементи цих систем можуть все ще виявляти спільні точки перетину, оскільки одні держави продовжують переслідувати свої інтереси, покладаючись на суверенітет та рівновагу сил, тоді як інші намагаються використати постмодерний. Тому особливий акцент у статті робиться на питаннях безпеки, що впливають із взаємодії постмодерних та модерних акторів міжнародної системи у регіоні. [78, с. 12]

Сучасна система безпеки дуже складна, а ситуація у регіоні становить обов'язкову частину системи європейської та міжнародної безпеки. На думку Ніколь Гнесотто, світ став багатополоснішим і може розвиватися або обрати шлях посилення конфліктів між державами, або стати анархічним, або перетворитися на систему, яка регулюється за допомогою міжнародних інститутів, норм і правил. Тому питання про *quo vadis* для Європейського союзу, НАТО, США, Росії, Білорусі, України, Молдови та певною мірою Південного Кавказу залишається у центрі уваги під час обговорення перспектив постмодерної європейської безпеки на території між Балтійським та Чорним морями. Декілька процесів формують безпекову ситуацію в регіоні:

по-перше, розширення ЄС і НАТО;

по-друге, зовнішня політика Росії, включаючи економічні та енергетичні питання у відносинах із сусідніми державами, ЄС, НАТО та Співдружністю Незалежних Держав;

по-третє, постійні страхи, пов'язані з ризиками та загрозами безпеці, заснованими на історичному досвіді деяких держав;

по-четверте, глобалізація, що поглиблюється, і багатостороння співпраця; і, нарешті, національні інтереси, переслідувані окремими державами задля отримання більшої влади та впливу у регіоні. Вектори безпеки, що розходяться, постмодерні та модерні елементи світу, що співіснують у регіоні, забезпечують державам-членам ЄС і НАТО, а також країнам, які хотіли б стати їх членами, свого роду постмодерністський порядок європейської безпеки. Стійкість такого порядку залежить від політики ЄС, НАТО та подій в окремих країнах. НАТО та Співдружністю Незалежних Держав. [78, с. 13]

Вектори безпеки, що розходяться, постмодерні та модерні елементи світу, що співіснують у регіоні, забезпечують державам-членам ЄС і НАТО, а

також країнам, які хотіли б стати їх членами, свого роду постмодерністський порядок європейської безпеки. Стійкість такого порядку залежить від політики ЄС, НАТО та подій в окремих країнах. Вектори безпеки, що розходяться, постмодерні та модерні елементи світу, що співіснують у регіоні, забезпечують державам-членам ЄС і НАТО, а також країнам, які хотіли б стати їх членами, свого роду постмодерністський порядок європейської безпеки. Стійкість такого порядку залежить від політики ЄС, НАТО та подій в окремих країнах. [86]

Побудова сучасної міжнародної системи стала можливим завдяки укладенню Вестфальського миру після підписання низки мирних договорів в Оснабрюку та Мюнстері в 1648 р. Національні держави стали приділяти особливу увагу суверенітету, розглядаючи його як невтручання у внутрішні справи інших держав, оскільки тільки держава здатна забезпечити політичний контроль та встановити виняткову владу над населенням у межах своєї території. Після Першої світової війни сформувалася багатостороння рівновага сил з метою запобігання подальшим конфліктам. 1945 р. став поворотним: колишня багатостороння рівновага сил в Європі змінилася двостороннім, заснованим на стратегії стримування. Перехід від стримування до тісної співпраці ознаменував край холодної війни, підкріплений зустріччю Джорджа У. Буша-старшого з Михайлом Горбачовим на Мальтійській конференції у 1989 р. На порядку денному стояли питання нового світового порядку: контроль над озброєнням, регіональні суперечки та співробітництво великих держав у сфері безпеки та економіки. Лідери обговорювали також нові наслідки об'єднання Європи для НАТО і країн Варшавського договору. Ця зустріч визначила потенційні межі постмодерного порядку. [48]

Постмодерний світопорядок, пов'язаний із поствестфальським порядком, артикулює заявлену та добровільну співпрацю з іншими державами, участь у процесі інтеграції та відкритість внутрішньої правової

системи, а також ринкове прийняття спільно узгоджених правил поведінки. Руйнування Берлінської стіни та аварія Радянського Союзу послужили імпульсом для розвитку початкового постмодерного порядку європейської безпеки. Існує думка, що постмодерна форма порядку починається там, де з'являються ідеї «розділеного суверенітету», тоді як лояльність національним державам та національному патріотизму зникає. [59, с. 208]

На відміну від Вестфальської системи, постмодерний суверенітет не зобов'язаний своєю появою війні і не прив'язаний до національної держави. У постмодерний час суверенітет міг би перейти до іншої держави, міжнародної організації чи недержавного актора. Тому безпека, стабільність та процвітання у сусідніх регіонах стали вирішальними чинниками для кожного міжнародного актора. Президент Грузії Михайло Саакашвілі закликав до використання осі Балтійське – Чорне море для просування чергової хвилі демократичних змін на колишньому радянському просторі. Щоб знизити можливі ризики для власної національної безпеки, ЄС та держави-члени НАТО почали шукати шляхи до привернення більшої інституційної уваги та можливості для вступу країн-сусідів чи політичних союзників. [67, с. 45]

Росія вчинила так само, намагаючись обмежити вплив цих організацій та зберегти вплив у колишніх радянських державах, створюючи СНД. стабільність та процвітання у сусідніх регіонах стали вирішальними чинниками для кожного міжнародного актора. Президент Грузії Михайло Саакашвілі закликав до використання осі Балтійське – Чорне море для просування чергової хвилі демократичних змін на колишньому радянському просторі. Щоб знизити можливі ризики для власної національної безпеки, ЄС та держави-члени НАТО почали шукати шляхи до привернення більшої інституційної уваги та можливості для вступу країн-сусідів чи політичних союзників. [48]

До 1991 р. стратегічна концепція НАТО передбачала «потребу перетворити Альянс, щоб відобразити нову, більш багатообіцяючу еру в Європі завдяки значним політичним змінам у Центральній та Східній Європі, які значно покращили систему безпеки». Згодом НАТО було перетворено з військового союзу на політичний та військовий форум для консультацій, переговорів та захисту. Хоча Альянс визнає, що нова система не змінює цілі чи функції безпеки НАТО, інтереси безпеки могли бути порушені взаємними ризиками, включаючи збільшення виробництва зброї масової поразки, порушення притоку життєво важливих ресурсів, міжнародний тероризм та диверсії.

Хоча деякі з елементів, які домінували над сучасним світом, були включені до постмодерної міжнародної системи, друга половина ХХ та початок ХХІ ст. надали більш істотні зміни в європейському порядку. Двері НАТО відкрилися для держав з функціонуючими демократичними політичними системами, заснованими на ринковій економіці, справедливому поводженні з меншинами, зобов'язаннями мирного вирішення конфліктів, здатністю і готовністю вносити військовий внесок в операції НАТО, відданістю демократичним нормам відносин між громадянським суспільством і військовими, а також інституції структур. Вступ Чеської Республіки, Угорщини та Польщі (1999), Болгарії, Естонії, Латвії, Литви, Румунії, Словаччини та Словенії (2004), Албанії та Хорватії (2008) підтвердив місце цих держав у європейській системі безпеки. [25]

Широке коло партнерства НАТО представляло програму Альянсу, спрямовану на розвиток діалогу та надання консультацій з політичних питань та проблем безпеки. Альянс дав зобов'язання зміцнювати мирні та дружні міжнародні відносини та підтримувати демократичні інститути. Поява нового європейського порядку виявилася в інтересі забезпечити необхідну базу для стійкої системи безпеки в Європі, заснованої на зростанні демократичних

інститутів і виконанні зобов'язань щодо мирного вирішення суперечок, за яких жодна країна не могла б залякати або примусити будь-яку європейську націю до чогось або встановити гегемонію за допомогою погроз або використання сили. [29]

У 2010 р. відбулася зустріч групи експертів, які розробили рекомендації щодо нової стратегічної концепції НАТО. Було заявлено, що без НАТО у 1990-х роках. нещодавно звільнені держави Центральної та Східної Європи відчували б недолік у потужному стимулі для встановлення демократії всередині своїх країн та знищення бар'єрів при налагодженні відносин із зовнішніми суперниками; без НАТО не існувало б ефективного форуму для євроатлантичних держав, необхідного для того, щоб долати традиційні загрози, а перспективи міжнародної стабільності та миру були б набагато менш визначеними, ніж зараз. [29]

Постмодерний підхід до європейської безпеки також відбився у створенні європейської ідентичності у сфері безпеки та захисту, що підтверджує готовність європейців до того, щоб взяти на себе велику частку відповідальності у питаннях забезпечення безпеки та зміцнення трансатлантичної солідарності. Маастрихтський договір став новим стимулом зміни внутрішньої і до зовнішньої політики, відмовитися від застосування сили у разі розбіжностей, актуалізації обґрунтованості національних кордонів і наднаціонального управління. Всі ці події вплинули на появу постмодерного порядку міжнародних відносин принаймні у західній та центральній частині Європи. Країни ЄС визнали, що не можуть поодиночі впоратися з проблемами, що постають перед Європою у XXI столітті, включаючи глобалізацію та демографічні та кліматичні зміни, які потребують постійних джерел енергії; більше, виникли нові загрози безпеці. З підписанням Лісабонського договору в 2007 р. держави дійшли висновку, що кордони вже не мають великого

значення, а нові правила допоможуть досягати результатів і вирішувати проблеми, що виникають. [48]

Вважається, що договір надає Союзу правові рамки та інструменти, необхідні для того, щоб упоратися з майбутніми проблемами та реагувати на вимоги громадян. У результаті Європа стала більш демократичною, ефективною, прозорою, що базується на основних правах, цінностях, свободі, солідарності та підвищеній безпеці. а нові правила допоможуть досягати результатів і вирішувати проблеми, що виникають.. [67, с. 46]

Крім того, сьогодні ЄС готовий взяти на себе більше відповідальності та бути рівноправним партнером США, Росії та НАТО на міжнародній арені. Бажання бачити Європу одним із акторів на глобальній арені показує, що ЄС адаптувався до вимог сучасної постмодерної міжнародної системи. Учасники ЄС стали взаємозалежними, внутрішні та зовнішні справи стали загальними, сила перестала застосовуватися як спосіб вирішення конфліктів, а кордони втратили своє значення через прогрес у галузі військових технологій. Безпека ЄС тепер ґрунтується на прозорості, взаємній відкритості, взаємозалежності та взаємній вразливості. Таким чином, саме всеохоплюючий регіон ЄС включає найбільшу кількість постмодерних акторів у міжнародних відносинах. [67, с. 48]

Протягом останнього десятиліття ХХ ст. та на початку ХХІ ст. територія НАТО та держав-членів ЄС була вільна від збройних конфліктів чи військової конфронтації. Напружені стосунки виникали в тих галузях, де постмодерні цінності та принципи заперечувалися державами, які діяли у Вестфальській або їй подібній манері. У 2003 р. Джошуа М. Маршалл зазначив, що ліберальній демократії кидають виклик інші моделі, якими користуються такі країни, що розвиваються, як Китай і Росія. Нещодавно американський держсекретар Хіларі Клінтон визнала конкурентну природу

модерною та постмодерною систем, заявивши, що США виявилися втягнутими «у гонку між силами інтеграції та силами розпаду». [48]

Існування модерних зон становить загрозу, оскільки вони не відмовляються від сили як політичного інструменту та продовжують функціонувати, ґрунтуючись на принципах імперії, будучи прихильними до ідеї суверенітету та переваги національних інтересів. Постмодерні актори просувають відкриті демократичні інститути, відкриту ринкову економіку та відкриту багатосторонню чи міжнаціональну дипломатію. Тому перспективи постмодерного європейського порядку безпеки у Східній Європі можуть бути обмежені модерною частиною міжнародної системи, що зберігається в регіоні. [29]

Постмодерністи дотримуються трьох основних принципів:

- 1) національні держави втрачають своє значення;
- 2) влада сприймається як деспотична;
- 3) територія є лише елементом людської ідентичності, яка може бути змінена за інших обставин.

Зважаючи на розвиток європейського порядку безпеки, Роберт Купер наголосив на п'яти основних особливостях постмодерного світу:

по-перше, усунення відмінностей між внутрішніми та зовнішніми справами у державах;

по-друге, взаємне втручання у внутрішні справи та взаємне спостереження;

по-третє, відмова від використання сили для того, щоб вирішувати суперечки з наступною кодифікацією самостійно встановлюваних правил поведінки;

по-четверте, зростаючий чинник ослаблення значимості кордонів і роль держави, що змінюється; нарешті,

по-п'яте, безпека, заснована на прозорості, взаємній відкритості, взаємозалежності та взаємній вразливості. [56]

Обравши президентом Барака Обаму, США явили себе як постмодерний світ, який характеризується багатосторонністю, прагненням до співпраці та запобігання конфронтації. Американська адміністрація виділяє демократію, права людини та розвиток як основні цінності. Представляючи Стратегію національної безпеки, Х. Клінтон означала в принципі постмодерністські цінності, вказуючи, що захист (зазвичай питання внутрішньої політики), дипломатія (зазвичай зовнішня проблема) та розвиток не є ізольованими проблемами. Вона також наголосила, що нова Стратегія об'єднує американські сили у внутрішній та зовнішній політиці. США – постмодерний актор, який звертається до партнерів («Ми сподіваємося перетворити багатополосний світ на світ багатостороннього партнерства»), щоб вирішувати спільні проблеми, такі як тероризм, збільшення населення, зміна клімату, кібербезпека та енергетична безпека. Держсекретар заявила, що США поглиблюють відносини з такими ключовими країнами, як Росія, для того, щоб покращити взаєморозуміння та взаємини у ширшому форматі, ніж звичні гарячі точки, кризи та надзвичайні ситуації. [48]

ЄС не покладається на поділ внутрішніх та зовнішніх справ і не наголошує на пріоритеті суверенітету. Спроби зайняти становище глобального актора вимагають, щоб ЄС діяв в манері, що уніфікує. Зміни, введені згідно з Лісабонською угодою, відкривають шлях до ЄС як виняткового актора в міжнародній політиці. В основі Союзу – ключові цінності, такі як людська гідність, свобода, демократія, рівність, верховенство закону та повага до прав людини. Відповідно до Угоди держави-члени зобов'язані консультуватися з іншими учасниками, перш ніж робити будь-які

міжнародні дії, і повинні гарантувати, що їхні рішення відповідають інтересам ЄС. ЄС намагається залучити країни до регіону Міжмор'я, включаючи Росію, за допомогою різних інструментів Програми Східного партнерства ЄС. [104]

Росія не відчуває симпатії до цієї ініціативи, оскільки це сприяє налагодженню ближчих політичних та економічних зв'язків із шістьма колишніми радянськими республіками. Росія оцінює такий проект як спрямований на заміну СНД, центром якого є Москва, альтернативою з центром у Брюсселі. ЄС використовував технічні інструменти допомоги для стимуляції міжрегіонального співробітництва, намагаючись стати «головним інструментом модернізації Росії». [102]

Росія чітко продемонструвала рух в антиєвропейському напрямку, намагаючись виправдати використання своїх природних ресурсів для того, щоб забезпечувати свої власні національні інтереси, а не спільні європейські цінності. Незадовільні звіти Росії про захист прав людини, демократичні вибори, право власності та розвиток громадянського суспільства лише зміцнюють цю ідею. Росія справді вірить, що вона має право будувати політичну систему відповідно до своєї власної національної традиції, а не універсальних демократичних принципів. Поки що Росія вважає, що постмодерні європейські цінності не відповідають її статусу супердержави, надії на постмодерну націю залишається мало. Нині розвиток двостороннього та багатостороннього співробітництва із державами СНД – «пріоритет зовнішньої політики Росії», в останній роки сюди додалась й ідея дестабілізації політичної ситуації в Україні шляхом анексії Криму та розв'язання війни на Донбасі. [67, с. 46]

Постмодернізм пропонує нові лінії побудови відносин, але не змінює суті: держави завжди діяли узгоджено, співпрацювали та залишалися нейтральними. Балтійсько-Чорноморське Міжмор'я, з одного боку, знаходиться у сфері інтересів постмодерних учасників – ЄС, НАТО, їхніх

індивідуальних держав-членів та США, з іншого – сучасної Росії. Ці актори формують порядок безпеки у регіоні. Інші держави, такі як Білорусь, Україна, Молдова та певною мірою Вірменія, Азербайджан та Грузія намагаються максимізувати свої інтереси у питаннях іноземної політики та політики безпеки в межах цієї системи відносин. Перспектива постмодерного європейського порядку безпеки у регіоні між Балтійським та Чорним морями не обнадіює через поділ цього регіону на модерну та постмодерну сфери. [48]

Для створення єдиного порядку необхідно, щоб постмодерні принципи були прийняті і щоб їм довіряли на більшій території, ніж зараз. Держави, які використовують модерні світові принципи, продовжуватимуть ризик для країн постмодерного світу. Необхідно знайти правильну модальність для зменшення ризику та контролю за процесом постмодернізації світу з метою уникнення його потенційної дестабілізації.

Під питанням – сутність нового європейського ладу. Виявлені відмінності в ЄС не можуть служити прикладами для держав, розташованих на схід від його кордонів. Україна відмовилася від активної співпраці з НАТО та ЄС, оскільки її населення не довіряло цим організаціям. Довіра могла б існувати лише за умови гарантій того, що політика організацій є міцною та прийнятною для всіх акторів. Безпека країн, що зміцнюється, в регіоні Міжмор'я могла б зробити значний внесок у європейський порядок безпеки. Тому ЄС і НАТО повинні намагатися проводити гармонійну політику та утримуватися від односторонніх дій, які могли б надати потенційно негативний вплив на ситуацію з безпекою окремих країн-членів у регіоні. Уроки, отримані внаслідок відносин із Росією, могли б служити ЄС і НАТО як інструменти для планування політики. [102]

Двосторонні зобов'язання при тісній співпраці з Росією можуть стати основою постмодерної європейської системи та запобігти скоченню до модерної системи безпеки. Однак така політика також робить свій внесок у ті

розбіжності, які вже існують всередині ЄС та НАТО. Двосторонні зобов'язання можуть також призвести до певної ренаціоналізації зовнішньої політики деяких країн-членів ЄС. Це стосується як країн, які традиційно націлені на тіснішу співпрацю з Росією, так і тих країн, які залишаються більш стриманими в цьому питанні. [100, с. 205]

Якщо політичні еліти основних країн-потенційних учасниць «Міжмор'я» зможуть домовитися найближчим часом, то цей проект зможе стати одним з найперспективніших проектів XXI століття. Налагодження союзницьких відносин між країнами Міжмор'я може дати потужний імпульс їх економічному розвитку завдяки залученню нових ринків та можливостей співпраці між Європою та Азією за допомогою «шовкового шляху». Україна може стати одним із локомотивів майбутнього геополітичного об'єднання. Якщо в найближчі роки Польща, Литва і Україна зможуть сформувати ядро майбутнього Балтійсько-Чорноморського союзу, то через 10-15 років нове геополітичне утворення за своїм економічним та військовим потенціалом вийде на рівень Німеччини, Великобританії та Франції разом узятих та перевершить Росію. [48]

3.2. «Міжмор'я» та Україна: виклики та перспективи реалізації.

В Україні, на жаль, не існує сталого уявлення про те, що насправді є проектом «Міжмор'я», якими є його слабкі та сильні сторони в контексті можливого приєднання України до зазначеного геополітичного об'єднання. На рівні громадянського суспільства, ЗМІ та експертного середовища України на сьогодні відсутня широка дискусія щодо обговорення можливої співпраці з країнами Східної Європи та Прибалтики. [58, с. 26]

То що ж насправді являє собою проект «Міжмор'я», які перспективи матиме Україна у разі збільшення співпраці з країнами Прибалтики та Східної Європи?

Активне обговорення проекту «Міжмор'я» розпочинається після закінчення Першої світової війни у Польщі з приходом до влади Юзефа Пілсудського. Насамперед зазначений геополітичний проект розглядав можливість створення конфедеративної держави, яка включала б Польщу, Україну, Білорусь, Литву, Латвію, Естонію, Молдову, Угорщину, Румунію, Югославію, Чехословаччину, а також, можливо, Фінляндію. Позиція Юзефа Пілсудського полягала в тому, що нова геополітична освіта дозволить державам Центральної Європи уникнути домінування у своєму регіоні Німеччини чи Росії. Цю ідею тоді опротестували СРСР і всі західні держави. Підтримала цей проект лише Франція. Ця конфедерація мала простягатися від Чорного і Адріатичного морів до Балтійського, що підкреслювало саму назву. Проте агресивна політика більшовиків, окупація Білорусі та України Червоною армією поклали край цим ідеям. У свою чергу, неможливість домовитися з тодішнім литовським керівництвом та захоплення загонами генерала Люціана Желіговського Вільнюської області відвернули від Пілсудського відданість литовцям. [48]

Водночас, зароджується інший підхід до трактування проекту «Міжмор'я», основним натхненником якого виступав політичний опонент Пілсудського Роман Дмовський, якого сьогодні вважають творцем концепції польського націоналізму. На його погляд, геополітична ситуація у світі суттєво змінилася, а ідеї про багатонаціональну федерацію чи конфедерацію втратили своє першорядне значення. На перший план він висував думку про те, що держава має боротися за свою незалежність та успішність. Роман Дмовський не бачив загрози тодішньої Росії. Він вважав її слабкою державою, яка відстає за цивілізаційними показниками і не становить для Польщі жодної

загрози. У той же час, Дмовський бачив загрозу з боку Німеччини, вважаючи її більш сучасною, динамічною, культурною та економічною силою. Саме ця концепція перемогла зрештою у Варшаві. У 1921 році було підписано Ризький трактат і відбувалася зміна кордонів. Польща була змушена визнати існування кордонів БРСР та УРСР. [31, с. 270]

Сьогодні у Польщі паралельно розвиваються обидві ці концепції. При цьому проблемною для українців та поляків в інтерпретації інтеграційних процесів, ініційованих польською стороною залишається різна специфіка трактування періоду знаходження територій Західної України («східних кресів») у складі Другої Речі Посполитої, діяльність УПА та українських націоналістів.

Прихильники концепції Юзефа Пілсудського підтримували Євромайдан як проєвропейський та демократичний мирний протест. Звучали навіть порівняння його з боротьбою «Солідарності» та польськими повстаннями. Серед прихильників цієї концепції можна було також зустріти тих, хто підтримував погляди Гедройця та Мерошевського: їхня ідея полягає в тому, щоб досягти суспільної згоди щодо втрати поляками Львова натомість добросусідські відносини з українцями. За часів Євромайдану в правлячих колах Польщі та польських медіа, які також можна умовно віднести до прихильників цієї концепції, також було широко надано підтримку діяльності протестувальників проти політики Віктора Януковича. [48]

Паралельно прихильники концепції Романа Дмовського були скептично налаштовані на Майдан, писали про загрозу т.з. «бандеризації» України. Це також було пов'язано зі спрощеним чином сприйняття України через призму історії Галичини та стереотипів, що спостерігаються у польському суспільстві. На їхню думку, слід бути націоналістами і дбати про власні інтереси. Як приклад, вони наводять діяльність угорського прем'єр-

міністра Віктора Орбана. Прихильники концепції Дмовського вважають, що краще не нариватися на російські санкції та не бути засобом західноєвропейської політики, натомість Польщі необхідно налагодити співпрацю з Росією та дистанціюватися від Брюсселя. До цієї групи, перш за все, необхідно віднести середовище, об'єднане навколо діяльності інтернет-ресурсу Xportal.pl, маргінальну партію «Зміна». [29]

Аналіз політичного процесу у сучасній Польщі наголошує на наявності дискусії у польському суспільстві щодо пошуку альтернативних підходів до формування зовнішньополітичного вектора розвитку держави. Це відбувається на тлі приходу до влади політичної партії «Право і справедливість», у середовищі якої звучать різні думки щодо оцінки ризиків та загроз подальшого політичного розвитку у разі можливої політичної кризи ЄС та фрагментації Євросоюзу. Серед основних проектів, що фігурують у середовищі польського суспільства та істеблішменту, активне поширення набуває ідея створення регіонального об'єднання на базі проекту «Міжмор'я». Умовно політику польського президента Анджея Дуди можна інтерпретувати як продовження політичної лінії, започаткованої ще на початку ХХ століття. [78, с. 15]

Протягом багатьох років як у політичних, так і в експертних колах активно обговорюються перспективи інтеграції України до альянсу східноєвропейських країн на базі Балто-чорноморського союзу у разі його утворення. Проте слід зазначити, що між цими проектами насправді існує певна різниця, яка з іншого боку залежить від того, як саме цей інтегративний проект інтерпретують експертне поле та певні політичні сили.

Визначити специфіку інтерпретації проекту «Міжмор'я», оцінити рівень його сприйняття в українському суспільстві та перспективи подальшого

розвитку необхідно передусім посиляючись на аналіз думок в експертному середовищі України.

Ілля Кононов, доктор соціологічних наук, професор, редактор порталу www.ostrovok.lg.ua:

Мабуть цей проект підживлюється західними фондами. Зрозуміло, що він націлений у сучасній ситуації не на розвиток економічної співпраці у просторі між Чорним та Балтійським морями, а на створення санітарного кордону проти Росії. Тепер про Україну. Для нашої країни головною геополітичною віссю є Схід-Захід. Ось Південь-Північ в рамках проекту, що обговорюється, зачіпає лише невелику частину української території і не може сприяти комплексному розвитку країни. Для нас навіть Шовковий шлях перспективніший. До того ж, у рамках «Міжмор'я» Україна знову виявиться крайньою в геополітичному проекті, націленому на стримування Росії. Це для нас взагалі може загрожувати крахом державності. Нинішня війна багато в чому пов'язана з тим, що Україна стала інструментом чужої політики. За великим рахунком, вона шкідлива для національних інтересів як України, і Росії. Нам надалі доведеться відновлювати, не побоююсь сказати, дружні стосунки із РФ. Напевно, це відбудеться після відходу Путіна та його безвідповідальних клеветів. Але самі національні інтереси штовхатимуть нас до цього. Проект «Міжмор'я» їм перешкоджатиме». [25]

Сергій Пархоменко, громадський активіст, директор Центру зовнішньополітичних досліджень:

Неминучим є питання не тільки економічного, а й гуманітарного співробітництва, а отже, Польща неодмінно вимагатиме в Україні відмовитися від свого бачення національної пам'яті, від героїзації ОУН та УПА (а саме ці дві формації є ключовими в умовах російсько-української війни, адже та сама УПА – це один із важливих прикладів успішної боротьби з московськими

окупантами). Міжмор'я не може претендувати і на статус нового військово-політичного блоку, адже і Польща, і країни Балтії – члени НАТО, а членам НАТО забороняється вступати паралельно до інших військово-політичних блоків. Україні вигідно укласти двосторонні договори щодо військової підтримки з країнами-членами НАТО». Польща неодмінно вимагатиме в Україні відмовитися від свого бачення національної пам'яті, від героїзації ОУН та УПА (а саме ці дві формації є ключовими в умовах російсько-української війни, адже та сама УПА – це один із важливих прикладів успішної боротьби з московськими окупантами). [25]

Міжмор'я не може претендувати і на статус нового військово-політичного блоку, адже і Польща, і країни Балтії – члени НАТО, а членам НАТО забороняється вступати паралельно до інших військово-політичних блоків. Україні вигідно укласти двосторонні договори щодо військової підтримки з країнами-членами НАТО». Польща неодмінно вимагатиме в Україні відмовитися від свого бачення національної пам'яті, від героїзації ОУН та УПА (а саме ці дві формації є ключовими в умовах російсько-української війни, адже та сама УПА – це один із важливих прикладів успішної боротьби з московськими окупантами). Міжмор'я не може претендувати і на статус нового військово-політичного блоку, адже і Польща, і країни Балтії – члени НАТО, а членам НАТО забороняється вступати паралельно до інших військово-політичних блоків. Україні вигідно укласти двосторонні договори щодо військової підтримки з країнами-членами НАТО». не може претендувати і на статус нового військово-політичного блоку, адже і Польща, і країни Балтії – члени НАТО, а членам НАТО забороняється вступати паралельно до інших військово-політичних блоків. Україні вигідно укласти двосторонні договори щодо військової підтримки з країнами-членами НАТО». не може претендувати і на статус нового військово-політичного блоку, адже і Польща, і країни Балтії – члени НАТО, а членам НАТО забороняється вступати паралельно до інших

військово-політичних блоків. Україні вигідно укласти двосторонні договори щодо військової підтримки з країнами-членами НАТО». [25]

Сергій Кузан, заступник голови руху «Вільні люди», экс-голова організації «Молодіжний націоналістичний конгрес»:

«Піднімати цю тему потрібно було ще вчора, а не сьогодні. Вона дуже актуальна. Щодо ставлення до проекту «Міжмор'я», то для нас дана ініціатива не нова. Раніше ми позиціонували подібні ініціативи через діяльність ГУАМ, дискусії щодо необхідності формування Балто-чорноморської дуги. Для початку нам необхідно провести дискусію в самій Україні, потім на рівні уряду та МЗС розробити стратегію державної політики, і лише після цього починати вести діалог з польською стороною, але не шляхом шантажу та апеляції до минулого, а шляхом пошуку шляхів взаємодії в області економіки, військового співробітництва, спільних культурних проєктів. [25]

Євген Білоножко, заступник головного редактора порталу Polonews:

«Проєкт «Міжмор'я» для поляків – це мета-політика, це певний ідеалістичний проєкт бажаного, ідея повернутися в епоху, коли існувала велика та багатонаціональна Річ Посполита. лише праві партії. Дві загальноросійські партії мають у своїх програмах ідеї щодо необхідності створення Балто-чорноморського союзу. Перша – це вже не існуюча Республіканська партія, друга – це новостворений «Національний корпус». Відповідно, для України питання входження до проєкту «Міжмор'я» Найактуальніший з однієї простої причини – ми в середньостроковій перспективі, у найближчі 20 років не зможемо бути членами НАТО, хіба що за цей час відбудеться розпад Росії. Міжмор'я» поляками реалізується на базі «Вишеградської групи». Тобто V4 – якийсь базис, на якому може з'явитися надбудова у формі «Інтермаріум». На мій погляд, перспектива побудови

«Міжмор'я» є. Так, є загальна загроза, яка може об'єднати, але спілки можуть будувати ті, хто дивиться у майбутнє, а не згадує історію. На жаль, на першому плані польсько-українських відносин – не майбутнє, а минуле». на першому плані польсько-українських відносин – не майбутнє, а минуле». на першому плані польсько-українських відносин – не майбутнє, а минуле». [25]

Юрій Войцицький, член Ради з питань історії, культурної спадщини та топоніміки м. Вінниці, член правління Спілки Поляків України, редактор «Слова Польського»:

Чи могли б ми уникнути 10 тисяч жертв і тотального знищення інфраструктури руками російських та сепаратистських солдатів, якби пішли шляхом Польщі та країн Балтії, які приєдналися до НАТО раніше? «Міжмор'я» дуже красиво виглядає на карті. Декілька держав, обмиті Чорним та Балтійським морями, об'єднані економічними та військовими інтересами, вісь стримування російської навали на Європу. Але, якщо поррахувати сукупну кількість танків, літаків, живої сили в усіх країнах балто-чорноморського басейну, то побачимо, що вона не становитиме навіть половини кількості військової техніки в Російській Федерації, тобто шанси перемогти ворога зі Сходу, спираючись виключно на власні ресурси. дуже невеликі. Зовсім інша справа, коли говоримо про Україну, Польщу, країни Балтії, а навіть Білорусь як члени НАТО. Дорога України до союзу Міжмор'я може вести виключно через НАТО та ЄС. [25]

Маю надію, що референдум щодо вступу до Північноатлантичного Альянсу, який сьогодні лобіює президент, стане виразним сигналом для Заходу, що наша країна нарешті відірвалася від російської орбіти і повернулася до Європейського лона, з якого нас силою висмикнув Кремль під кінець XVIII століття. Членство в НАТО – це не лише військова «парасолька», а й сигнал для світових інвесторів, що їхні вкладення в Україні не повторять

долю тих, які опинилися під ударом внаслідок окупації Криму та окупованої частини Донбасу. Тому до «Міжмор'я» дорога веде виключно через НАТО», а навіть Білорусь як члени НАТО. Дорога України до союзу Міжмор'я може вести виключно через НАТО та ЄС. [25]

В українському суспільстві сьогодні існує проблема з інтерпретацією проекту «Міжмор'я», про який сьогодні активно говорять у владних колах Варшави. Серед українців спостерігається відсутність чіткого розуміння, що репрезентує цей проект і які перспективи він відкриє перед Україною в майбутньому. Проект «Міжмор'я» в експертному середовищі України традиційно розглядають у звуженому варіанті Балто-чорноморської дуги. Інформація про перспективи розвитку процесу балто-чорноморської інтеграції час від часу лунають у середовищі націоналістичних партій та організацій, зокрема, у «Національному корпусі» та ВО «Свобода». Але на тлі останніх заяв Ярослава Качинського частина з них почала виявляти стриману позицію щодо Польщі. Проте є й винятки. [29]

Пересічний українець відчуває брак інформації про проект «Міжмор'я» – за відсутності будь-яких спеціалізованих веб-порталів та аналітичних матеріалів, пов'язаних тією чи іншою мірою з цією тематикою. Дефіцит інформації призводить до маніпуляції інформацією ЗМІ щодо інтерпретації концепції «Інтермаріум». [48]

Ставлення до проекту залежить від регіональної специфіки України. У Західній та Центральній Україні ініціатива поляків розглядається як прийнятна, але за наявності компромісів щодо низки історичних питань. Негативне ставлення найчастіше трапляється на території Східної України. Це пов'язано з наявністю сильних проросійських настроїв у цих регіонах та апріорним неприйняттям зовнішньополітичних проектів, не пов'язаних із Росією. Підтримка інтеграційних процесів на базі балто-чорноморської

інтеграції фіксується серед представників молоді та студентського середовища, зокрема Південної та частково Східної України. Однак, реального розуміння основних характеристик проекту, про який сьогодні заявляє польський інститут, в Україні немає серед усіх вікових груп. [29]

Для просування проектів на базі балто-чорноморської інтеграції необхідно також враховувати позицію більшості українських націоналістичних організацій, незадоволених останніми заявами представників ПiC щодо включення до порядку денного тематики т.з. «Волинської різанини» та діяльності ОУН-УПА. Для подальшого злагодження конфлікту інтересів польській стороні насамперед необхідно «винести за дужки» контраверсійні питання щодо інтерпретації спільного історичного минулого. [25]

Розвиток інтеграційних процесів на базі балто-чорноморського вектора розвитку та проекту «Міжмор'я» передусім має відбутися в самій Україні через широкий суспільний діалог та політичну дискусію. В Україні мають бути сформовані відповідні засади державної політики. Лише після цього представники владних кіл України, країн Східної Європи та Прибалтики мають створити платформу для подальшого просування інтеграційних проектів. При цьому основний акцент має бути не на питаннях політичної інтеграції, а на співпраці в економічній та військовій сферах. [29]

Тим не менш, Анексія Криму та військові дії на Донбасі показали неспроможність ЄС адекватно реагувати на прямі загрози всередині Європи. Крім того, дискредитовані міжнародні безпекові домовленості та робота деяких міжнародних організацій, як ОБСЄ. Війна в Україні показує фактичну неспроможність забезпечити хоч якусь безпеку за допомогою цих інструментів. Ця ситуація призводить і до певної зневіри у власній безпеці і серед громадян деяких країн НАТО, зокрема це стосується країн Балтії, де

суттєво зросла частка людей, що бояться потенційної війни з Росією. Ці всі фактори поступово призвели і до перманентної політичної кризи. З однієї сторони це викликано тим, що різко з'явилася ідеологічна поляризація між політичними елітами різних країн ЄС. [48]

Геополітична оцінка становища сучасної України. Після здобуття незалежності Україна поряд з Азербайджаном, Південною Кореєю, Туреччиною та Іраном увійшла до п'ятірки геостратегічних центрів світу. Особливістю цих держав є те, що їхня геополітична значимість обумовлена насамперед місцем їхнього розташування (можливість контролювати доступ до важливих районів або відмовити геостратегічним гравцям в отриманні ресурсів), а в окремих випадках ще й здатністю грати роль оборонного щита для окремих держав або навіть регіону. З. Бжезинський, перебуваючи у руслі ідей О. Бісмарка, стверджував, що індивідуальна геополітична особливість України полягає ще й у тому, що без неї Росія не зможе відновити (або залишатися) імперію. Крім того, Росія не може бути в Європі, якщо Україна не в Європі. [29]

Ця закономірність, а також той військовий та економічний потенціал, яким Україна володіла на момент її визнання суверенною державою, давав їй гіпотетичні шанси претендувати не лише на роль одного з геостратегічних центрів, а й увійти до кола геостратегічних гравців, що зробило її потенційним осередком напруженості між Росією та Заходом. Основні зусилля незалежної України у сфері зовнішньої політики були спрямовані на здобуття членства у Раді Європи, ЄС та НАТО. При цьому проблема підвищення обороноздатності не належала до пріоритетів державної політики. Так, у Декларації про державний суверенітет України 1990 року було затверджено принцип без'ядерності; 1991 року затверджено Концепцію оборони та будівництва Збройних Сил, в якому зазначалося, що Україна реалізовуватиме намір стати в майбутньому нейтральним, без'ядерною державою, не братиме участі у

військових блоках; у 1994 р. прийнято рішення про приєднання України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї та підписано Будапештський меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї; 1993р. було затверджено Військову доктрину, в якій підтверджувався позаблоковий статус України та проголошувався курс на скорочення військ та звичайних озброєнь. [48]

16 листопада 1994 року Верховна Рада ухвалила рішення про приєднання України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї за умови надання гарантій безпеки з боку ядерних держав. 5 грудня 1994 року в Будапешті було підписано Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, згідно з яким Росія, США та Великобританія надали Україні гарантії безпеки. Реалізація кожного із зазначених заходів зазвичай супроводжувалася уточненням питань, пов'язаних із необхідністю підтримувати власну обороноздатність на належному рівні. Проте, кроки політичного керівництва у сфері забезпечення обороноздатності свідчать про протилежне: будівництво Збройних Сил незалежної України супроводжувалося значним скороченням чисельності особового складу та озброєнь якщо 1993 року загальна чисельність української армії становила 455 тис. військовослужбовців, то 2012 р. числі 139 000 військовослужбовців. [25] Аналіз здійснюваних реформ у період 1991-2013 рр. свідчить про те, що в більшості випадків йшлося про їхню імітацію, а в окремих випадках і про злочинний характер дій влади:

Прорахунки, які українське керівництво допустило у 1990-х роках. з питань оборони та національної безпеки, значною мірою були зумовлені прорахунками щодо оцінки стану та перспектив державно-правового розвитку сусіда України – Російської Федерації. В експертному середовищі домінуючою була концепція, ключові ідеї якої полягали в наступному: по-перше, Росія увійшла до стадії розпаду внутрішнього поясу імперії, що

розвивається у формі прямих антиколоніальних воєн та виступів, а також у формі національно-визвольних протистоянь, що здатне, зрештою, призвести до формування нових суверенних держав (Ічкерії, Башкортостану, Татарстану, Уральської та Далекосхідної республік та ін.); по-друге, помилкової концепції про те, що формування єдиної Російської імперії на ринковій основі, не уявляється можливим. [48]

При цьому була думка, що в Росії занадто багато власних проблем, щоб перейматися політичними проблемами України. Крім того, експерти вважали, що РФ змушена зважати на інтереси «Заходу» і не виступати проти нього відверто в принципових питаннях. А саме до таких інтересів, безумовно, належало існування Української держави у сфері впливу Росії. Під час засідання міністерської комісії Україна-НАТО у Вільнюсі 2005 року Україна офіційно заявила про свою готовність приєднатися до ПДЧ (план дій щодо членства в НАТО). У 2008 році під час XX-го саміту країн-членів НАТО в Бухаресті було прийнято Декларацію, в п.23 якої було зазначено, що Альянс дійшов згоди, що Україна та Грузія стануть членами НАТО, а ПДЧ буде наступним кроком на їхньому шляху до членства. Однак, через протести РФ і нерішучість окремих членів (ФРН та Франції), а також небажання США йти на протистояння з Берліном та Парижем щодо майбутнього членства України в НАТО, плану дій щодо членства в НАТО Україна не отримала. Початок війни в Україні із військовими формуваннями РФ, військові зіткнення з бойовиками на Сході, анексія Криму виявив кризовий стан національної безпеки та оборони України, її неготовність самостійно забезпечити суверенітет та територіальну цілісність держави. [57, с. 56]

Сучасна система забезпечення безпеки та оборони України значною мірою залежить від збереження санкційного механізму, застосованого до Росії насамперед із боку США та ЄС, а також від ефективності посередництва Франції та Німеччини у нормандському форматі переговорів. Однак,

подальше збереження цих важелів стає все більш проблематичним: по-перше, консервація ситуації на Сході призводить до поступової дезінтеграції позиції держав-членів ЄС щодо України через зростання втоми Євросоюзу від українського питання, а також через відсутність вагомих аргументів на користь продовження чи посилення санкцій, по-друге, перемога Д. Трампа на президентських виборах породила конфронтацію всередині американського політичного класу та призвела до суттєвого коливання зовнішньополітичного курсу; по-третє, санкційний механізм з часом втрачає свій ефект, через те, що економічні зв'язки та механізми трансформуються в обхід накладених санкцій на РФ. [57, с. 56]

У березні 2014 року Верховна Рада України звернулася до Конгресу США з проханням про надання Україні статусу основного союзника поза НАТО. У грудні 2014 року Сенат США підтримав законопроект «Акт підтримки свободи в Україні 2014», в якому розглядалися питання щодо надання Україні озброєння та статусу союзника без членства в НАТО. Проте законопроект не набрав чинності, оскільки не був схвалений Палатою представників і не був підписаний Президентом США. 23 грудня 2014 року Верховна Рада ухвалила рішення про відмову від позаблокового статусу, що зумовило внесення зміни до статей 6, 8 Закону «Про основи національної безпеки України» та ст. 11 Закону «Про основи внутрішньої та зовнішньої політики», згідно з якими встановлено курс України на євроатлантичну інтеграцію, а поглиблення співпраці з ЄС та НАТО визначено основним напрямом державної політики з питань національної безпеки та основним принципом зовнішньої політики України. Аналіз створення різноманітних геополітичних альянсів. Проте, в об'єднаній Європі процес створення ефективної системи безпеки та оборони, яка була б здатна відстоювати інтереси таких найменш захищених країн-сусідів ЄС як Грузія, Молдова, Україна, тільки розпочато. [28]

Вказана ідея отримала підтримку голови Європейської комісії Жан-Клода Юнкера. У цих умовах, враховуючи проблематичність набуття в найближчій перспективі членства в ЄС та НАТО, а також враховуючи тенденцію до поступового зниження солідарності держав-членів ЄС з Україною (вилучення на вимогу Нідерландів у тексті Угоди про асоціацію пункту про співпрацю між Україною та ЄС в оборонній сфері), в умовах модальності розвитку Української держави сформульованої в результаті майдану 2013-2014 року, нинішнє керівництво держави може шукати новий формат відносин з ЄС та НАТО або окремим державам-членам цих об'єднань у військово-політичній сфері, спрямований на посилення її безпеки та оборони. [25]

Один із ймовірних форматів такої співпраці озвучив колишній керівник Служби безпеки України І. Смешко, що запропонував реалізацію проекту «Міжмор'я», що реінкарнує на новому рівні ідеї Ю. Пілсудського про створення конфедеративної держави від Чорного та Адріатичного до Балтійського морів, що з середини 1990-х рр. послідовно відстоював та популяризував в Україні О. Соскін. Він відстоював ідею створення Україною спільно з Польщею Балто-Чорноморського економічного альянсу як аналога АСЕАН, який допоміг би пристосувати країни Балто-Чорноморської осі до потреб Європейського Союзу в соціально-економічній сфері, а також забезпечив прозахідні зміни на пострадянському просторі. Зміцнення відносин між стратегічно важливими сусідами (Україна, Польща, Туреччина, країни Балтії, Білорусь, Центральної та Південно-Східної Європи, Транскавказький регіон) розглядалося як фактор, здатний сприяти формуванню «поясу стабільності» та регіональних структур безпеки від Балтійського та Чорного морів до Прикаспію. Тісна кооперація та співпраця з країнами Центральної Європи та Балто-Чорноморського регіону не лише в економічній сфері, а й у галузі політики та безпеки розглядався як перехідний етап інтеграції України в об'єднаній Європі. [48]

Формування стратегічного трикутника Польща-Україна-Туреччина з можливою участю інших стратегічно важливих країн розглядалася як основа регіональної стабільності Балто-Чорноморського регіону та Центральної Європи загалом. але й у галузі політики та безпеки розглядався як перехідний етап інтеграції України в об'єднаній Європі. Формування стратегічного трикутника Польща Україна Туреччина з можливою участю інших стратегічно важливих країн розглядалася як основа регіональної стабільності Балто-Чорноморського регіону та Центральної Європи загалом. але й у галузі політики та безпеки розглядався як перехідний етап інтеграції України в об'єднаній Європі. Формування стратегічного трикутника Польща Україна Туреччина з можливою участю інших стратегічно важливих країн розглядалася як основа регіональної стабільності Балто-Чорноморського регіону та Центральної Європи загалом. [56, с. 55]

Можливість та доцільність поглиблення співпраці країн Балто-Чорноморського регіону розглядалася політичним керівництвом України завжди. Так, у лютому 1993 року. Президент Кравчук виступив у Будапешті з ініціативою створення зони стабільності та безпеки в регіоні Центральної та Східної Європи, яка і була покладена в основу проекту створення Центрально-Східноєвропейського простору стабільності та безпеки.

Сприятливі умови для матеріалізації цієї ідеї склалися на початку 2000-х рр., коли були зроблені певні кроки у напрямку інституалізації геоекономічних, геополітичних та історично обумовлених Балто-Чорноморських співробітництв. Так було в грудні 2005р. у Києві відбулося установче засідання Спільноти демократичного вибору, у якому взяли участь президенти Грузії, Естонії, Латвії, Литви, Македонії, Молдови, Румунії, Словенії, України, а також представники Польщі, Болгарії та Азербайджану. На саміті було прийнято Декларацію країн Співтовариства, в якій було наголошено на необхідності налагодження тісніших зв'язків між урядами та

суспільствами країн Балто-Чорноморсько-Каспійського регіону в різних сферах. У травні 2006 р. у Вільнюсі відбувся саміт лідерів Балто-Чорноморського регіону, на якому було наголошено на важливості регіонального співробітництва для європейської та трансатлантичної інтеграції. Проте, ідея Балто-Чорноморського союзу звучала не так явно, в якій було зазначено необхідність налагодження тісніших зв'язків між урядами та суспільствами країн Балто-Чорноморсько-Каспійського регіону у різних сферах. [48]

У травні 2006 р. у Вільнюсі відбувся саміт лідерів Балто-Чорноморського регіону, на якому було наголошено на важливості регіонального співробітництва для європейської та трансатлантичної інтеграції. Проте, ідея Балто-Чорноморського союзу звучала не так явно, в якій було зазначено необхідність налагодження тісніших зв'язків між урядами та суспільствами країн Балто-Чорноморсько-Каспійського регіону у різних сферах. У травні 2006 р. у Вільнюсі відбувся саміт лідерів Балто-Чорноморського регіону, на якому було наголошено на важливості регіонального співробітництва для європейської та трансатлантичної інтеграції. Проте, ідея Балто-Чорноморського союзу звучала не так явно. [25]

У цей період відбувається розробка концепції розвитку міжнародного транспортного коридору ГУАМ, який передбачав поєднання транспортного коридору ГУАМ з поїздами комбінованого транспорту «Вікінг» і контейнерного поїзда «Зубр», що пов'язують Чорне і Балтійське моря. У сучасному українському політикумі ідею створення військово-політичного об'єднання «Міжмор'я» підтримують речник Верховної Ради О. Парубій, експрезидент України Леонід Кучма, директор Національного інституту стратегічних досліджень В. Горбулін, перший командир добровольчого полку «Азов» О. Білецький. На рівні політичних партій цю ідею офіційно підтримали

Українська Національна Консервативна партія та Всеукраїнське Об'єднання «Свобода». [48]

У своїй передвиборчій програмі 2014 року «Свобода» вимагала «Визначити європейський україноцентризм стратегічним курсом держави». Направити зовнішньополітичні зусилля на побудову тісної політико-економічної співдружності із країнами Балто-Чорноморської осі». 16 березня 2017 року основні патріотичні організації України («Свобода», «Національний корпус» (колишній «Азов») та «Правий сектор» урочисто підписали «Національний маніфест», у п.2 якого зазначено «сформувати новий вектор української геополітики орієнтацію не на Захід чи на Схід, а на створення нової європейської єдності Балто-Чорноморського союзу».

У вересні 2016 року під час форуму у м. Дубровник, присвяченого координації роботи газорозподільних та газотранспортних потужностей у зазначеному географічному трикутнику, обговорювалася ідея Президента Польщі А. Дуди щодо посилення регіонального співробітництва та безпеки держав Тримор'я басейнів Адріатичного, Балтійського та Чорного морів («Ініціатив» Максимально наближена до польського проекту АБС). Ця ініціатива базується на висновках доповіді «Перетворюючи Європу з коридору Північ-Південь на енергетичну, транспортну та телекомунікаційну спілку», яку було підготовлено Атлантичною радою у вересні 2014 року. [68, с. 133]

Участь в обговоренні взяли представники країн Центральної та Східної Європи, а також Китаю та США. Як не дивно, Україна, незважаючи на отримане запрошення, не взяла участі у заході, хоча зазначений форум був спрямований на пошук альтернативи «Північному потоку 2» і начебто захищає її геополітичні домагання. 11 квітня 2017 року під час XXVI засідання Консультативного комітету президентів України та Польщі Українська сторона підтримала ініціативу Варшави щодо посилення ролі країн Центральної та Східної Європи. При цьому основна увага була приділена

співпраці по лінії «Адріатика Балтика Чорне море». Незважаючи на те, що ідея формування міждержавного об'єднання «Міжмор'я» обговорюється на найвищому політичному рівні як окремих держав, так і європейської спільноти, українськими вченими ця проблема ретельно не досліджується, внаслідок чого висновки, які формулюються у вітчизняних публікаціях, є недостатньо аргументованими. [25]

У цих умовах не дивно, що розміщена 2 червня 2016 року на сайті Президента України електронна петиція К. Жолкевича щодо підтримки створення Балто-Чорноморської конфедерації Литви, Польщі, Грузії, Молдови, України, Латвії, Естонії, Чехії, Словаччини та Угорщини, а також визнання даної ідеї офіційною, публічною стратегічною метою України (№22/024611-еп) набрала всього 42 голоси. На відміну від українських вчених, закордонні політики та експерти сприймають зазначений проект досить серйозно. Особливу увагу вказаному проекту приділено у Польщі, де на заміну концепції «двоколіїності» прийшла ідея створення військово-політичного об'єднання «Міжмор'я», яка отримала підтримку президентів Л. Валенсі (ідея Чорноморсько-Балтійської осі НАТО-біс), Л. Качиньського та А. Дуди, на думку якого Польща більше не має бути «буферною зоною», а має стати східним крилом НАТО. Підтримка проекту Польщею може бути зумовлена насамперед її занепокоєнням висловлюваннями А.Меркель, яка заявила, що «Нашим спільним завданням має стати повернення Німеччини до керівництва Європою». [58, с. 17]

Також слід зважати на той факт, що ідея міністра закордонних справ Польщі Р. Сікорського щодо відмови (насправді коригування) Ягеллонської ідеї («доктрини Гедройця-Мерошевського») отримала дружну відсіч польського політикуму, на думку якої це призведе не лише до послаблення позицій України і Литви, а й самої Польщі, яка перетвориться на провінційну державу на околиці ЄС і буде позбавлена можливості проводити власну східну

політику. Прихильниками Балто-Чорноморського альянсу також були колишні президент Литви А Бразаускас та прем'єр-міністр К. Прунскене, а також один із лідерів Білоруського Народного Фронту С. Позняк, який висунув ідею створення Балто-Чорноморського союзу як буферної міжнародної освіти без військових баз НАТО та Росії. «Білоруська група розвитку» за дорученням Президента Білорусі А. Лукашенка у 2010 році підготувала доповідь «Білорусь-2018: до регіонального лідерства на основі суверенного розвитку країни», в якій обґрунтувала необхідність створення зони економічного та політичного співробітництва країн колишнього Великого князівства Литовського та Речі Посполитої. [58, с. 17]

Проект «Міжмор'я» підтримують також аналітики США, зокрема Дж. Фрідман. НАТО у Декларації Бухарестського саміту (п. 36) підтвердило важливість збереження Чорноморського регіону для євроатлантичної безпеки. У цьому контексті НАТО вітає прогрес у консолідації регіональної власності шляхом ефективного використання існуючих ініціатив та механізмів. Альянс продовжуватиме підтримувати ці зусилля, керуючись регіональними пріоритетами і заснованими на додатковості, інклюзивності з метою розвитку діалогу та співпраці серед держав Чорноморського регіону з Альянсом. Проте німецькі експерти, наприклад, А. Умланд, ставляться до проекту скептично, враховуючи можливість перетворення Польщі на регіонального лідера, що може обмежити вплив Німеччини в ЄС та у східноєвропейському регіоні. тому не відповідає її національним інтересам. Ця аргументація не позбавлена сенсу, адже освіта під егідою Польщі військово-політичного регіонального союзу дозволить їй набрати критичну геополітичну масу і автоматично надасть їй статусу регіональної держави і дозволить на якісно новому рівні взаємодіяти як з Францією та Німеччиною всередині ЄС, так і з Росією. [48]

Водночас слід погодитися, що «фактор каспійської нафти» змушує Європейський Союз все частіше розглядати як своєрідну конструкцію

геополітичного простору ЄС, що несе, не стільки Балто-Чорноморський, скільки Балто-Чорноморсько-Каспійський регіон. Висновки та перспективи. У поточній ситуації саме Україна має бути найбільш зацікавленою у проекті «Міжмор'я». Вибір основної геополітичної орієнтації на Євросоюз та Захід у цілому, виступає, на даний момент, як геостратегічний пріоритет. А розвиток співпраці з країнами Євросоюзу в перспективі має призвести до економічного оздоровлення. У той же час співпраця з НАТО і особливо зі США позиціонується чи не єдиним можливим способом захисту національної безпеки та відновлення територіальної цілісності України. На 2020 рік намічено приведення Збройних сил України до стандартів НАТО. [25]

Центральні держави Євросоюзу і навіть США, мабуть, не бачать у найближчому майбутньому інтеграції України ні до НАТО, ні до ЄС, скоріше навпаки відводять їй роль «буферної країни» на кордонах з Росією. Водночас співпраця з НАТО і особливо зі США позиціонується чи не єдиним можливим способом захисту національної безпеки та відновлення територіальної цілісності України. На 2020 рік було заплановано приведення Збройних сил України до стандартів НАТО. [66]

Основним мотивом, що стимулює розробку геополітичних проектів у Балтійсько-Чорноморському регіоні, є страх перед зростанням російського впливу в Євразійському геополітичному регіоні, а основним стратегічним пріоритетом – «стримування» Росії. У руслі такої логіки, можливе формування політичного та військового альянсу Польщі, Латвії, Литви, Естонії та України (можливо, Молдови та Румунії), під фактичним заступництвом США, з метою колективного протистояння Росії. [66]

Країни Західної Європи насамперед зацікавлені в європейській безпеці, а подібне об'єднання «Міжмор'я» виконуватиме роль «санітарного кордону», бар'єру для подальшого стримування та ізоляції від Росії. Слід наголосити, що подальший розвиток міждержавного військово-політичного об'єднання

«Міжмор'я», як і його повноцінне функціонування, буде обґрунтованим, а відповідно, і можливим лише за збереження в Європі протистояння між колективним Заходом та Росією. Антиросійський характер проекту «Міжмор'я», зумовлений геополітичною логікою та інтересами США в регіоні, не створює жодних позитивних перспектив цього проекту щодо Росії. [48]

Таким чином, резюмуючи усе вищесказане, можемо зробити висновок, що проект «Міжмор'я» у вигляді, що запропонував Анджей Дуда вимагає роки кропіткої дипломатичної та економічної роботи на всіх фронтах від відразу декількох країн. Якщо політичні еліти основних країн-потенційних учасниць «Міжмор'я» зможуть домовитись і проводити цю роботу на перспективу створення проекту – він може стати одним з найперспективніших проектів XXI століття, оновити та зміцнити об'єднану Європу. Але він вимагає сміливих, нестандартних кроків від багатьох країн. Якщо ж політичні еліти країн Східної Європи не будуть готові до такої роботи – шукати шляхи інтеграції та побудови навколо себе безпекового простору кожній країні доведеться користаючись старими механізмами, що перейшли в наш час ще з часів біполярної системи міжнародних відносин. [66]

3.4. «Тримор'я»: шанси та загрози

У першій половині 90-х років. XX ст. та на початку XXI ст. актуалізувалися і зазнали редакції з позицій нових геополітичних реалій кілька найбільш важливих для євразійського простору геоконцептів, що мали певний вплив на громадську думку та суспільно-політичний розвиток низки країн у період, що передував Першій світовій війні, а також у міжвоєнні роки. Просторово-географічні реалії суспільно-політичних трансформацій сприяли актуалізації проблеми системного моделювання простору, який тривалий час сегментував через незавершеність суспільно-політичного розвитку та

державного будівництва, розпочатих ще в період дезінтеграції континентальних імперій: Австро-Угорської, Німецької, Османської та Російської. [93]

Однією із складових цього процесу була дискусійність географічного атрибутування частини Європи, де з'явилися після розпаду імперій, а потім і Рах Sovietica (включаючи колишні радянські території), незалежні держави. У зв'язку з цим посилювалася роль так званих геополітичних образів (ГПО) – «цілеспрямованих і чітко структурованих уявлень про географічний простір, що включає найяскравіші символи, знаки, образи і характеристики певних територій, країн, регіонів, що маркують їх з політичної точки зору. Йдеться у разі йдеться про фактичному ототожненні певного географічного простору з конкретної проведеної кимось політикою. [94]

Слід одразу відзначити, що ключові ГПО характеризуються найбільш цілеспрямованими геопросторовими уявленнями та найпотужнішими територіальними та країновими символами і знаками, що використовуються». Обговорення цієї теми носить як культурно-історичний, так і чітко проявлений політичний характер, торкаючись важливого з погляду суспільного дискурсу в країнах регіону, розташованого на схід від кордонів «класичної» (Західної) Європи, питання їх приналежності до загальноєвропейського простору, що нині входить до Об'єднаної Європи і що є частиною євроатлантичного співтовариства. Використання визначення «Центральна» або «Східно-Центральна (Центрально-Східна)», а також «Середня» Європа в новітній політичній традиції базується на різних версіях інтерпретації базисних факторів історичного розвитку народів цього регіону. [29]

Відповідно до версії О. Халецького – відомого польського історика-культуролога, який працював у США та був автором терміна «Східно-Центральна Європа», – Центральна Європа складається з двох геоісторичних та геокультурних секторів: німецького західно-центрального, де

визначальною є імперська традиція німецької державності, і східно-центральної, в якій проживають народи на просторі від Фінляндії до Греції, займаючи простір між Скандинавією, Німеччиною, Італією та Радянським Союзом. Однак крім цього визначення такого великого з географічної точки зору регіону існує ще кілька, оформлених у концептуальному відношенні як культурно-історичні та політичні конструкти. Одне з них ґрунтується на твердженні про те, що Центральна Європа є регіоном. [48]

У вузькому сенсі визначення Центральної Європи дається в геопросторовому конструкті, що ґрунтується на концепції, відповідно до якої цей регіон включає території Габсбурзької монархії, що залишила свою культурну спадщину народам, які створили після її розпаду на її колишній території власні держави. Відповіддю на подібну інтерпретацію геопросторового позиціонування цього регіону є конструкт Східно-Центральної Європи, в якому базовим є принцип культурної спадщини так званої польсько-литовської спільноти, яка є основою для територіального визначення регіону, до якого включаються сучасна Білорусь, Литва, Польща та Україна. Політизований характер дискусії про належність Східно-Центральної Європи найвиразніше виявився у висуванні двох інших концептів. [56, с. 208]

Багато з цих підходів до позиціонування ЦСЄ сприяли історизації сучасних субрегіональних геоконструктів стосовно окремих секторів євразійського простору. Основою процесу виступила концепція об'єднання масштабних водно-сухопутних масивів півночі і півдня, що має історичну складову, від Балтійського моря до Середземноморсько-Чорноморського басейну, що веде до створення так званого Балто-Чорноморського субрегіону, передумови чому мали доведену історичну основу. Ця тема була предметом не лише політологічних досліджень, а й археологічного вивчення, що сприяло

історичній концептуалізації ідеї у співзвучному суспільно-політичному дискурсу напрямі. [29]

Примітним фактом у цьому контексті є спроба реалізації такого плану на початку ХХ ст. у вигляді споруди Балто-Чорноморського каналу, запропонована російським військовим відомством. Очевидність особливого географічного та геостратегічного значення двох регіонів – Балтійського та Чорноморського – для російської імперської політики сприяла появі конкретного проекту. Цільове обґрунтування, включаючи фінансово-технічну частину, було вперше детально розроблено 1900 р. одним із представників науково-технічної експертної спільноти інженером В. фон Руктешелем. У 1891 р. із цією ідеєю до російського уряду звернувся бельгійський інженер Густав Дефосс, але без детального технічного та фінансового обґрунтування. Пропозиція фон Руктешеля, адресована військовому міністру О.М. Куропаткіну, полягало в тому, щоб збудувати штучний водний шлях – канал Рига – Херсон. При цьому зазначалося, що «всі головні річки Європейської Росії можуть бути розділені головним чином на дві групи річок, на північну та на південну, причому витoki деяких північних річок беруть початок поблизу витоків південної системи. Таким чином, за відомого пристосування водяних басейнів можливе об'єднання північно-західної та південної Росії, інакше кажучи, Балтійського моря з Чорним». [25]

Поряд із господарсько-економічним значенням передбачуваний канал, будівництво якого зайняло б близько 16 років, а вартість робіт становила б 300 млн рублів, мав ще одне:

«... зі стратегічної точки зору пристрій такого водного шляху має для Росії дуже важливе значення, оскільки тоді військові судна спроможні переміщатися з одного моря в інше для захисту своїх портів у найкоротший час».

Маршрут цієї гігантської споруди пропонувалося визначити у такому вигляді: Рига – Фрідріхштадт (Яунелгава) – Двінськ – Дріна – Могильов – Київ – Черкасів – Кременчук – Катеринославль (Дніпропетровськ) – Херсон. Трансформаційний конструкт геопростору між Росією (СРСР) та Німеччиною протягом першої третини ХХ ст. мав кілька інтерпретацій, які містили два спільні для них елементи: політичний та стратегічний (в сенсі його оборонної, економічної та комунікаційної важливості). Саме вони сприяли актуалізації взаємозалежних концептів нової організації геопростору від Балтії до Чорного моря вже в період після закінчення холодної війни у вигляді кількох миросистемних доктрин, сформованих геополітичними ретрообразами. Ідейно-політична спрямованість та практична реалізація геоконструкту стали отримувати оформлення на початку ХХ ст. і були сформульовані абсолютно різними авторами. Один із них – Х. Маккіндер, британський географ і політичний експерт на Паризькій мирній конференції після закінчення Першої світової війни, – розглядав простір між Німеччиною та Росією, з одного боку, як принципово важливий для світової політики, а з іншого, як найбільш уразливий сектор у системі міжнародних відносин, здатний спровокувати нову світову війну: [57, с. 56]

1) у разі внутрішньополітичної нестабільності у ньому;

2) у разі його поглинання Росією чи Німеччиною та зближення кордонів двох держав.

Автор другої концепції – діяч польського національного руху Й. Пілсудський. Він сформулював свою ідею в меморандумі, спрямованому японському уряду в 1904 р. Суть цього документа полягала в рекомендації Токіо враховувати та використовувати національно-визвольні рухи народів Російської імперії. З позицій польського національного руху, як вони визначалися Й. Пілсудським у згаданому меморандумі, робився висновок: «Сила та важливість Польщі серед складових російська держава частин

зміцнює нас у постановці політичної мети розколу російської держави на основні складові та звільнення країн, які насильно були включені до імперію. Ми розглядаємо це не лише як виконання культурних устремлінь нашої країни до незалежного існування, а й як гарантію цього існування, оскільки Росія. [78, с. 17]

Після набуття Польщею незалежності та посилення тиску на неї з боку Радянської Росії, яка спробувала, використовуючи військову силу, нав'язати їй комуністичний режим, Й. Пілсудський став ініціатором реалізації ідеї «прометеїзму» – підтримки визвольної боротьби народів колишньої імперії за свою незалежність. Будучи названою так на ім'я грецького міфічного героя Прометея, який всупереч волі богів дав людям вогонь, дана концепція мала геополітичний зміст, оскільки ставила своїм завданням звільнення від радянського режиму та створення національної державності народів колишньої імперії. [25]

У геопросторовому відношенні вона включала широку смугу від Балтії до Чорного і Каспійського морів, і навіть окремі географічні регіони Поволжя. Реалізацію балто-чорноморського проекту було сформульовано в геоконструкті «Міжмор'я» (малися на увазі Балтійське та Чорне моря), автором якого був Й. Пілсудський. Проект передбачав конфедерацію держав, що розташовані як у балтійському секторі Європи, так і в чорноморсько-середземноморському: Латвії, Литви, Фінляндії та Естонії, а також Білорусії, Угорщини, Румунії, України, Чехословаччини та Югославії. Ідею не підтримала практично жодна з країн, які розглядалися як потенційні кандидати, так само як і більшість політичних діячів-емігрантів із країн, включених до РРФСР/СРСР і які стосувалися проекту. Причиною негативного ставлення до «Міжмор'я» стало небажання поступатися національною свободою, загроза якої бачилася у регіональному домінуванні Польщі. Проти посилення Варшави були й багато європейських держав. Водночас проект, як

вважала польська сторона, мав спиратися на підтримку Франції та Бельгії, ставши основою континентального антинімецького союзу. [78, с. 17]

Незважаючи на безперечне авторство Й. Пілсудського, геоконструкт «Міжмор'я» мав характерні для кожного з подібних мегапроектів «мозаїчні» риси і включав у вигляді елементів субрегіональні конструкти. Одним із них, який виступав у ролі центрального, був проект Балтійського союзу, що висувався протягом 1917–1920 років. і що передбачав створення військово-політичного блоку у складі Польщі, Латвії, Литви та Естонії, які ставали незалежними державами внаслідок розпаду Російської, Австро-Угорської та Німецької імперій. Варіантом такого об'єднання міг стати Балто-скандинавський блок, авторство ідеї якого належало естонському політику Яну Тинісону – лідеру Демократичної партії (її спадкоємицею у 1919 р. стала Народна партія), який прагнув домогтися за допомогою цього міждержавного об'єднання гарантій безпеки для Балтії та Північної Європи. Однак Скандинавські країни не виявили зацікавленості через небажання бути залученими до військово-політичних конфліктів у Балтії. [29]

Подальший розвиток геопросторового концепту Міжмор'я знайшов свій відбиток у проекті створення так званої Третьої Європи, автором якого був Й. Бек – голова польського МЗС та один із найближчих сподвижників Й. Пілсудського. Разом із двома іншими соратниками померлого 15 травня 1935 р. глави Польщі, президентом І. Мостицьким та генералом Е. Ридз-Смігли, Бек продовжував формувати зовнішньополітичний курс країни. Відповідно до його концепції до держав Міжмор'я чи Третьої Європи, що між Німеччиною та СРСР, мали увійти крім Балтійських країн Угорщина, закарпатська Русь, Румунія, Югославія, Італія, Туреччина (за певних обставин Греція), і навіть північні країни – Швеція та Фінляндія, але при цьому виключалася Чехословаччина. [25]

В аналітичному документі «Основи польської політики у Середній Європі та на Балканах», складеному в польському МЗС у 30-ті р. ХХ ст. (на жаль, публікатори не наводять точної дати його створення і, швидше за все, він належить до другої половини 1930-х рр.), його автор визначав завданням польської зовнішньої політики «забезпечити собі вільний простір між Третім рейхом, з одного боку, і московським. державою (СРСР), з іншого, у розвиток своїх політичних, культурних та економічних можливостей. Ця мета є категоричним імперативом польського *raison d'état*, є наслідком проблеми поширення та зміцнення в частині Європи від 19 моря до моря». У цьому документі підкреслювався факт існування загрози з боку Німеччини щодо Балтійських держав, включаючи Польщу, центрально-європейської Чехословаччини, Туреччини. [86]

Досить близькими до «класичного» геополітичного плану Міжмор'я за своїм географічним контуром були відповідні геоконцепти, що висувалися представниками української та білоруської суспільно-політичної думки за межами СРСР. Їхньою головною відмінністю від «оригіналу» було звернення авторів проєктів до ролі та місця України та Білорусі у цій геополітичній конструкції. Осучаснення польсько-литовського геополітичного ретропроєкту, який одержав у міжвоєнний період розширювальне тлумачення геоконструкту «Міжмор'я», відбувалося на тлі закінчення холодної війни, дезінтеграції СРСР та створення незалежних держав на його території. Актуалізація теми міжморського геопростору як особливої геополітичної зони, важливої для європейської архітектури безпеки, включаючи політичні, оборонні, економічні елементи. [86]

В окремих роботах, що мають експертно-аналітичний характер і належать дослідникам з Балтійських країн – колишніх радянських республік, – особлива увага приділялася історичній ролі трьох народів континентальної Балтії (латишів, литовців та естонців) та їхньої державності у формуванні

всього балтійського регіонального геоконструкту. Так, зокрема, зазначалося, що «у період радянської окупації в нашу свідомість дуже швидко впровадилася концепція «Балтійського тріо» (Латвії, Литви та Естонії) або «Балтії», яка, здавалося, є віковою. У той же час у політичній ситуації 1990-х рр., що склалася, найбільш актуальною ставала концепція, що має більш коротку історію, і час від часу на порядку денному розвивалася дискусія про те, чи є Балтійські держави єдиним геополітичним простором чи ні». [48]

Поява нових геопросторів, що визначають морську складову конструкту, сприяла висування наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. наступних версій «Міжмор'я» у вигляді проекту «тримор'я»:

- 1) Балтика, Чорне та Середземне моря;
- 2) Балтика, Чорне та Каспійське моря;
- 3) Балтика, Чорне та Адріатичне моря. [25]

Саморозпуск СРСР, створення на пострадянському просторі Співдружності Незалежних Держав, членами якого стали колишні радянські республіки, за винятком трьох балтійських, ліквідація Східного блоку, розпад Югославії та розпуск Чехословаччини, прийняття пост-комуністичними державами Східної Європи курсу на вступ до євроатлантичного формулювання нових регіональних геопросторових проектів щодо пострадянської частини Євразії, що поєднали прагматичні міркування з історичним компонентом. Важливу роль у формулюванні подібних проектів відіграла змінена система міжнародних відносин кінця ХХ – початку ХХІ ст., однією з характерних рис якої стало загострення протиборства за вплив на пострадянському просторі, і зокрема між Москвою та Вашингтоном, що дозволяло робити висновок: характер американо-російських взаємовідносин нині певною мірою можна порівняти з першою холодною війною у другій половині ХХ ст. [99]

Ця війна була жорсткою конфронтацією між геоідеологічними і геополітичними проектами, прихильники якої (іноді мимоволі) об'єднувалися навколо США та СРСР». У нових умовах орієнтованість на європейську модель передбачала і певну «європеїзацію», яка виступала як символ геополітичного розвитку, що включав кілька складових, головними з яких стали зміна зовнішніх кордонів Єдиної Європи, розвиток інститутів управління на рівні Європейського союзу, взаємопроникнення національних та наднаціональних рівнів управління, реалізація політичного проекту, націленого створення об'єднаної і політично сильної Європи. [59, с. 208]

На цьому фоні інтенсифікувався у суспільному дискурсі багатьох посткомуністичних країн, а також держав євроатлантичної спільноти процес актуалізації низки геополітичних ретропроектів, які мали пряме відношення до позиціонування простору від Балтики до Чорного моря. Основними геопросторовими конструктами, що актуалізували різною мірою ретропроекти ХХ ст., стали, по-перше, так званий Чорноморський концепт, що знайшов своє вираження у формі Організації чорноморського економічного співробітництва та розширений у просторовому відношенні за межі власне Чорноморського регіону; по-друге, міждержавна організація ГУ(У)АМ, яка фактично забезпечувала зв'язок спочатку трьох регіонів – Східної Європи, Південного Кавказу та Центральної Азії, а потім перших двох і що трансформувалася в Організацію демократії та економічного розвитку (Organization for Democracy and Economic Development); по-третє, об'єднання держав під назвою «Спільнота демократичного вибору» (The Community of Democratic Choice), покликане забезпечити геополітичний зв'язок Балканського регіону, Центрально-Східної Європи, Балтії та Південного Кавказу. Характерна риса останньої з перерахованих організацій – висування першому плані політично мотивованої єдності з урахуванням загальної цільової установки: вихід із пострадянського і посткомуністичного періоду розвитку та остаточний перехід до демократичної моделі суспільно-політичного устрою. [68, с. 133]

Таким чином, ідеологічні геопросторові концепти «переформатування» політичної карти, що висувалися, мали певні закономірності:

На початку 90-х років. ХХ ст. зважаючи на зміни в системі міжнародних відносин і саморозпуску СРСР, а також створення СНД Чорноморський субрегіон, де іншим стало колишнє співвідношення сил і з'явилися нові, які прагнуть впливати в ньому, перетворився на важливий геопросторовий проект для держав, що мали до нього безпосереднє відношення. Туреччина, яка використовувала свої позиції в євроатлантичному співтоваристві та особливі відносини зі США, визнала момент зручним для реалізації її зовнішньополітичних устремлінь у чорноморському, кавказькому та центрально-азіатському напрямках і сприяла створенню Організації чорноморського економічного співробітництва (Black Sea Economic Cooperation). [67, с. 62]

25 червня 1992 р. на Стамбульському саміті глав 11 держав підписано Босфорську заяву, яка стала юридичною основою існування BSEC, заснованої 1 травня 1999 р. зі штаб-квартирою у Стамбулі. Організація чорноморського економічного співробітництва (BSEC) Члени Спостерігачі Азербайджан Австрія Вірменія Білорусь Албанія Німеччина Болгарія Єгипет Греція Ізраїль Грузія Італія Молдова Польща Росія Словаччина Румунія США Сербія та Чорногорія (2004)⁶ Туніс Туреччина Франція Україна Хорватія Чехія

Просторова характеристика елементами якого стали: по-перше, концепт Міжмор'я в його новій розширеній редакції, що включає Балтійське, Каспійське, Чорне та Середземне моря; по-друге, ідея єдності Центрально-Східної Європи, «класичної» Європи та Балкан (Південно-Східної Європи); по-третє, проект розширення євроатлантичного простору при зміцненні позицій країн Нової Європи (посткомуністичних держав) та одночасне включення до BSEC учасників геоконструктів «Великого Середнього

(Близького) Сходу» та середземноморського пулу. Це сприяло появі концепції широкого Чорноморського регіону (Broader Black Sea region). [67, с. 63]

Виявилася комунікаційна важливість Чорномор'я у нових умовах створення альтернативних транспортних шляхів доставки вуглеводнів до США та держав Європи, а також оборонне стратегічне значення субрегіону для євроатлантичної спільноти. У той же час у геопросторовому оформленні Чорномор'я виявилася певна своєрідність: воно виявилось «політично сконструйованим регіоном, породженим більшою мірою ризиковою та стратегічною важливістю, ніж своєю ідентичністю. На відміну від Балкан та регіону Балтики, Чорномор'я не виконувало функції загального простору з особливою регіональною ідентичністю протягом сотень років. Це зробило його вразливим щодо його ідентичності ззовні чи домінуючими діючими силами всередині нього чи навколо. [67, с. 64]

Істотними є відмінності між Середземномор'ям та Чорномор'ям у визначенні єдиної історико-культурної спадщини: цей факт наголошується учасниками середземноморської неформальної спільноти та фактично відкидається членами чорноморського пулу. Геоісторичний образ Чорномор'я не був пов'язаний у минулому з такою характеристикою, як регіон, що зазначалося іноземними дипломатами з метою наголосити на становленні його як нового регіону. Певною мірою цей процес знайшов своє пояснення у висновку про те, що «системні теоретики та політекономісти зазвичай розглядають зростання регіонів як функцію зростання чи занепаду гегемонії або як відповідь на тиск глобалізації». Примітним фактом у даному контексті ставало визначення Чорномор'я не лише як мосту у політичному, культурному та економічному відносінах, а також між цивілізаціями, а й одним із важливих мотиваційних факторів, що вплинули на розробку геопросторового конструкту «широке Чорномор'я», стала концепція демократичної безпеки, заявлена у Віденській декларації (жовтень 1993 р.), що базується на

твердженні про те, що демократичні країни не воюватимуть одна з одною і таким чином, будівництво демократії, а також її сприятливе розширення сприяють зміцненню безпеки. Розширювальне тлумачення чорноморського простору та історизований концепт Міжмор'я, що застосовується щодо Чорного та Каспійського морів, створили основу для появи нового конструкту – «широка чорноморсько-каспійська область, який підкреслював значення цього «міжморського» простору одночасно як транспортного коридору, стратег «через свою багатофункціональність. [48]

У реалізації геоконцепту широкого Чорномор'я певну роль відіграла актуалізація пан'європейської ідеї на початку 90-х р. ХХ ст., що сталася у зв'язку з посиленням євроатлантичного вектора в суспільно-політичному розвитку більшості посткомуністичних держав, які прагнули стати членами Європи, що об'єднувалася. Ідея ця створила передумови для формулювання спеціального поняття – Європейське сусідство, яке стало служити для позначення геопростору за межами Європейського співтовариства, насамперед Південного та Східного Середземномор'я, Південного Кавказу та Чорномор'я, а також Білорусі та Російської Федерації. Політика в цьому напрямі була частиною загальноєвропейської тактики щодо створення геопросторового конструкту Об'єднаної Європи, що мало на увазі також реалізацію паралельного проекту – процесу стабілізації та асоціації. [56]

Таким чином, балто-каспійсько-чорноморсько-середземноморський геоконструкт, що формувався на засадах Міжмор'я, ставав комбінацією кількох проектів, спрямованих на вирішення задачі консолідації окремих секторів цього простору. Природним у цьому контексті ставав геопроєкт (ГУАМ), що ставить за мету об'єднати центральноазіатський, південнокавказький та чорноморський простори на користь реалізації плану створення альтернативних транспортно-сировинних комунікацій з Центральної Азії та Південного Кавказу до Європи. [48]

10 жовтня 1997 р. у Страсбурзі було досягнуто домовленості про створення консультативного форуму міжрегіональної міждержавної організації Грузії, України, Азербайджану та Молдови, до яких навесні 1999 р. приєднався Узбекистан, який призупинив свою участь у 2002 р. і відмовився від домовленості. після Андижанських подій із подальшою денонсацією 29 грудня того ж року практично всіх базових документів. [25]

7 червня 2001 р. укладено Ялтинську хартію, що стала маніфестом ГУАМ. Підписання серії документів у період 1999–2001 років трансформувало ГУАМ у структуру, орієнтовану на вирішення не тільки транспортно-сировинних завдань, а й політичних, серед яких особливе місце зайняли заморожені етнотериторіальні конфлікти та проблеми безпеки. Саміт глав держав-членів ГУАМ (за винятком президента Узбекистану І. Карімова), що відбувся 22 квітня 2005 р., в Кишиневі чітко визначив геополітичний характер проекту, що було підтверджено як присутністю на зустрічі як спостерігачів президентів Т. Бесеску (Румунія). (Литва) та спеціального представника США з переговорів щодо Нагірного Карабаху та конфліктів у Євразії С. Манна, так і прийнятими документами: декларацією «В ім'я демократії, стабільності та розвитку» та спільною заявою «Створюючи демократію від Балтики до Чорного моря». [48]

Такий підхід до конструювання нового геополітичного простору демонстрував стійкий та історично зумовлений характер природного процесу створення сучасної версії Міжмор'я – Балтики, Чорного та Каспійського морів вже за умов розширення євроатлантичного співтовариства, елементом якого була Єдина Європа. Новий геопроєкт – Спільнота демократичного вибору, створена 2 грудня 2005 р., включав держави Балтії, Центрально-Східної Європи, Балкан та США, а також регіональні організації – Європейський Союз та ОБСЄ. Спільнота демократичного вибору Члени Спостерігачі Грузія Азербайджан Латвія Болгарія Литва Угорщина Македонія Європейський союз

Молдова ОБСЄ Румунія Польща Словенія США Чехія Естонія Новий геоконструкт Міжмор'я виявився завершеним через створення суцільної геополітичної смуги від Балтики до Чорного та Каспійського морів. Цей простір, названий на Тбіліській конференції 2006 р. за участю парламентарів з країн СДВ Балтійсько-Чорноморсько-Каспійським регіоном, розглядався в даному контексті як частина «єдиного європейського та євроатлантичного простору», куди йому належало інтегруватися в інтересах «зміцнення демократії, добробуту у всій Європі». [25]

Водночас воно відрізнялося від історичної версії 20-х років. ХХ ст., у якій його важливою складовою поряд з Україною була Білорусь. Особливого значення на формування СДВ мав характер 25 взаємовідносин усередині СНД, де чітко позначилася принципово важлива суспільно-політичного розвитку країн-учасниць Співдружності проблема. Її суть полягала в тому, що «чи якась інша подія в регіоні мала такий серйозний вплив на пострадянські режими, як електоральні революції. Ці режими розглядали електоральні революції як смертельну небезпеку їхньої влади і оцінювалися як найсерйозніший ворог, з яким треба боротися і розгромити всіма наявними засобами». [56, с. 57]

Концептуалізація геоконструктів, які дають змогу формувати нові регіони за допомогою об'єднання традиційних європейських просторів з урахуванням існуючих протягом ХХ ст. ретропроектів, що фокусувалася на створенні мегарегіонів, що мають принципове значення для Європи з погляду її стратегічних інтересів у кількох областях. Різні плани Міжмор'я свідчили про основний вектор розвитку геопросторових конструктів серед європейських політиків. Необхідність консолідації європейського масиву виявилася концепції «Європа регіонів», яка могла базуватися й не так державно-територіальної основі, скільки на регіонально-обласної, тобто. без включення всієї території конкретних держав для реалізації геопросторової програми. Її основу було визначено на початку 2000-х років. і включала кілька

географічних регіонів: Центральну Європу – адриатичний – дунайський – південно-східний європейський простір. Програма центрально-адриатично-дунайсько-південно-східного європейського простору виступила в ролі інструменту формування нового великого Європейського регіону, куди опинилися не тільки цілі держави, а й ті, що знаходяться в межах національно-територіального суверенітету сусідніх країн області, які є частинами заявлених у програмі регіонів. [28]

З 18 держав-членів CADSES 7 не є членами Європейського Союзу, а низка держав присутні у програмі своїми областями (Італія та Україна). План CADSES в умовах конкуренції геопросторових конструктів «великих» Близького/Середнього Сходу, Центральної Азії, Середземномор'я і Балто-Чорноморсько-Каспійського проекту, що посилювалася, а також геоконцептів тюркської взаємності і фарсомовної єдності. Вона полягала в наступному: формування нового геополітичного масиву проходило в рамках жорсткого регіонального підходу без включення до нього конкретних держав повністю, а лише тих областей, які мали безпосереднє відношення до простору, що конструюється. [29]

Підсумовуючи, слід зазначити, що формулювання геополітичних субрегіональних геоконцептів євразійської проекції у політичних та експертних колах країн євроатлантичного співтовариства, а також ряду пострадянських держав було відображенням загальної тенденції, що виявилася у суспільному дискурсі після закінчення холодної війни. Геопросторове конструювання нових регіональних спільнот з домінуючим політичним змістом було обумовлено об'єктивним процесом пошуку геополітичної ідентичності та необхідністю забезпечення її збереження з урахуванням ситуації, що склалася в системі міжнародних відносин. Остання свідчила про посилення конфлікту між демократичною і умовно званою неорадянською (антидемократичною) моделями суспільного розвитку.

ВИСНОВКИ

Проведене магістерське дослідження, виходячи із мети та поставлених дослідницьких завдань, у контексті дослідження витоків, еволюції, сучасного стану та перспектив концепції «Міжмор'я» дозволило зробити наступні дослідницькі **висновки**:

1. Концепція «Міжмор'я», творцем якої вважається Е. Ромер, виникла в ході осмислення того, які території на сході (головним чином, Білорусії і України) повинні бути приєднані до Польщі і яка форма відносин із сусідньою Угорщиною, Румунією і балтійськими країнами необхідна для ефективного забезпечення її безпеки з боку Росії. Дискусії з цього приводу, в яких брали участь два політичні табори: праві – націонал-демократи Романа Дмовського і ліві – соціалісти Ю. Пілсудського, були обумовлені переконанням, що відносини Польщі з Німеччиною та Росією будуть напруженими і Варшава потребуватиме союзників, що жили так геополітичному положенні. За допомогою політичної та військової інтеграції країн, що виникли після Першої світової війни, від Фінляндії до Югославії та Греції планувалося врівноважити потенціал східних і західних держав.

Активне обговорення проекту «Міжмор'я» розпочинається після закінчення Першої світової війни у Польщі з приходом до влади Юзефа Пілсудського. Насамперед зазначений геополітичний проект розглядав можливість створення конфедеративної держави, яка включала б Польщу, Україну, Білорусь, Литву, Латвію, Естонію, Молдову, Угорщину, Румунію, Югославію, Чехословаччину, а також, можливо, Фінляндію. Позиція Юзефа Пілсудського полягала в тому, що нова геополітична освіта дозволить державам Центральної Європи уникнути домінування у своєму регіоні Німеччини чи Росії. Цю ідею на той час опротестували СРСР і західні держави. Підтримала цей проект лише Франція. Ця конфедерація мала простягатися від Чорного і Адріатичного морів до Балтійського, що підкреслювало саму назву.

Проте агресивна політика більшовиків, окупація Білорусі та України Червоною армією поклали край цим ідеям. У свою чергу, неможливість домовитися з тодішнім литовським керівництвом та захоплення загонами генерала Люціана Желіговського Вільнюської області відвернули від Пілсудського відданість литовцям.

Водночас, зароджується інший підхід до трактування проекту «Міжмор'я», основним натхненником якого виступав політичний опонент Пілсудського Роман Дмовський, якого сьогодні вважають творцем концепції польського націоналізму. На його погляд, геополітична ситуація у світі суттєво змінилася, а ідеї про багатонаціональну федерацію чи конфедерацію втратили своє першорядне значення. На перший план він висував думку про те, що держава має боротися за свою незалежність та успішність. Роман Дмовський не бачив загрози тодішньої Росії. Він вважав її слабкою державою, яка відстає за цивілізаційними показниками і не становить для Польщі жодної загрози. У той же час, Дмовський бачив загрозу з боку Німеччини, вважаючи її більш сучасною, динамічною, культурною та економічною силою. Саме ця концепція перемогла зрештою у Варшаві. У 1921 був підписаний Ризький трактат і відбувалася зміна кордонів. Польща була змушена визнати існування кордонів БРСР та УРСР.

2. У концепції «Міжмор'я» закладено головним чином економічні та інфраструктурні цілі. Їхнє здійснення та успіх залежать як від політичної волі окремих країн-учасниць проекту, так і від зовнішніх факторів. Країни, що входять до «тримор'я», різною мірою залежать від зовнішніх сил (Євросоюз, НАТО, США), що змушує їх відігравати певні ролі, але дає широкі можливості користуватися суверенними правами, зокрема у сфері зовнішньої політики. Серед зовнішніх акторів міжнародних відносин цією концепцією зацікавлені переважно США, оскільки Балтійсько-Чорноморський регіон одна із ключових для політики стримування Росії. В інтересах Вашингтона лежить

існування структури, що розділяє Росію та Німеччину та перешкоджає їх спільній домінації в Європі. Американський інтерес до цього проекту може посилювати те, що він будується як доповнення до НАТО. Якщо взаємини окремих країн «Міжмор'я» (зокрема Польщі та Угорщини) з Євросоюзом періодично охолоджуються через питання міграційної кризи та стану демократії, то позиція влади США у цьому плані гнучкіша.

На успіх концепції «Міжмор'я» може вплинути поступове відчуження Польщі від Євросоюзу. Цей факт стимулює нинішній уряд Польщі до створення альтернативних проектів, але він водночас може відштовхувати від них інших членів ЄС.

3. Інтерес сучасних польських націонал-консерваторів до концепції «міжмор'я» є продовженням традиції та політичної думки Пілсудського, як і проявом політичного реалізму. Актуальність цієї концепції посилює інституційну кризу Євросоюзу, загрозу з боку хвиль неконтрольованої міграції, питання енергетичної безпеки та загальне прагнення країн Центральної Європи до збереження та продовження соціально-економічного розвитку в рамках ЄС. В актуальному варіанті концепція включає південний вектор замість відсутнього східного вектора, який традиційно перебуває у сфері підвищеного інтересу польської дипломатії. Це якісна зміна, оскільки багато століть зовнішня політика Польщі формувалася на осі Схід-Захід, набагато менше уваги приділяючи осі Північ-Південь.

4. Проект «Міжмор'я» є напроцуд важливою ланкою політичного розвитку у системі міжнародних координат для України. Адже, у час посилення міжнародних викликів і перед обличчям російської агресії, поширенням ідей «російського міра», актуалізується питання щодо більш ґрунтовного дослідження і практичного впровадження концепту «Міжмор'я», що сприятиме формуванню потужного геополітичного союзу країн Центральної та Східної Європи (Польща, Україна, Литва, Латвія, Естонія та

ін.), в якому Україна буде відігравати важливу роль, що стримуватиме великоросійські імперські амбіції. Налагодження союзницьких відносин між країнами Міжмор'я може дати потужний імпульс їх економічному розвитку завдяки залученню нових ринків і можливостей співпраці між Європою і Азією з використанням «шовкового шляху». Україна може стати одним з локомотивів майбутнього геополітичного об'єднання. Якщо в найближчі роки Польща, Литва і Україна зможуть сформувати ядро майбутнього Балтійсько-Чорноморського союзу, то через 10-15 років нове геополітичне утворення за своїм економічним і військовим потенціалом вийде на рівень Німеччини, Великобританії і Франції разом узятих і перевершить Росію.

5. Можемо ствердити, якщо політичні еліти основних країн-потенційних учасниць «Міжмор'я» зможуть між собою домовитись і проводити цю роботу на перспективу створення проекту Союзу – він може стати одним з найперспективніших проектів XXI ст. Повністю оновити та зміцнити об'єднану Європу. Але проект вимагає сміливих, нестандартних кроків від багатьох країн. Якщо ж політичні еліти країн Східної Європи не будуть готові до такої роботи – шукати шляхи інтеграції та побудови навколо себе безпекового простору кожній країні доведеться користаючись старими механізмами, що перейшли в наш час ще з часу біполярної системи міжнародних відносин.

6. Щоб одного разу стати геополітичною реальністю, представленою деякими інституційними структурами, «Міжмор'ю» необхідно подолати низку глибоких внутрішніх протиріч. По-перше, багато країн Центральної та Східної Європи, наприклад Угорщина, Словаччина, Болгарія та Сербія, є відкрито або до певної міри проросійськими. Подібну позицію вони протиставляють нав'язуванню Брюсселем своєї нормативної структури. Як у такому разі може здійснитись ідея «Міжмор'я»? Навіть незважаючи на наявність Польщі та Румунії – двох основних опор блоку, можливість

створення явно антиросійського союзу викликає велике питання. Посилення антиліберальних тенденцій, у свою чергу, ускладнює двосторонні відносини: на польсько-українське партнерство сильно впливає безперервна «війна пам'яті» навколо відповідальності кожної зі сторін за насильство в роки Другої світової війни. На даний момент ми не бачимо ознак об'єднавчого компромісу, який потрібний для реалізації проекту «Міжмор'я». Тому, незважаючи на шалені перспективи існування можливого «блоку», потрібно здійснити надто велику й тривалу у часі й об'ємі роботу зі сторони кожної із країн потенційних учасниць.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Адорно Т. В. Негативная диалектика: монография / пер. с нем. Е. Л. Петренко. М.: Академический проект, 2011. 538 с.
2. Алаев Л. Б. Смутная теория и спорная практика: о новейших цивилизационных подходах к Востоку и к России. Историческая психология и социология истории. 2008. № 2. С. 87–112.
3. Алаев Л. Б., Коротаев А. В. Перспектива применения кросс-культурных баз данных для сравнительного изучения цивилизаций. Сравнительное изучение цивилизаций мира (межцивилизационный подход). Сборник статей. М.: ИВИ РАН. 2000. С. 159–180.
4. Алмонд Г. А., Верба С. Гражданская культура и стабильность демократии. Полис. 1992. № 4. С. 122–134.
5. Андерсон Б. Национализм, идентичность и логика серийности. Логос. 2006. № 2. С. 58–73.
6. Аникин Д. А. Политика памяти в глобальном мире: предпосылки социально-философского исследования. Ученые записки Казанского университета. Серия: Гуманитарные науки. 2011. № 1. С. 15–21.
7. Андреев, Н.И. Варшавский договор – надежный оплот мира и социализма: учебное пособие / Н.И. Андреев. М. : Воениздат, 1988. 189 с.
8. Арабаджиєв Д. Ю. Моніторинг національної, макрорегіональної та регіональної ідентичності як чинника формування громадянськості. Нова парадигма / под ред. В. П. Бех. Київ: Вид-во імені М. П. Драгоманова. 2013. Вип. 118. С. 117–125.
9. Ассиметрии региональных интеграционных проектов XXI века / [под. ред. В.И. Михайленко] ; М-во образования и науки Рос. Федерации, Урал. федер. ун-т. Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2018. 476 с.

10. Ассман Я. Культурная память: письмо, память о прошлом и политическая идентичность в высоких культурах древности / пер. с нем. М. М. Сокольской. М.: Языки славянской культуры, 2004. 368 с
11. Ачкасов В. А. Роль политических и интеллектуальных элит посткоммунистических государств в производстве «политики памяти». Символическая политика: сб. науч. тр. / отв. ред. О. Ю. Малинова. М.: ИНИОН РАН. 2012. Вып. 1. Конструирование представлений о прошлом как властный ресурс. С. 126–148.
12. Барышев, А.П. Современная стратегия США и НАТО (в контексте проблем национальной безопасности России): монография / А.П. Барышев – М. : ОГИ, 2011. 156 с.
13. Берандзе М. Р. Концепция транснационального права в международном праве: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10, 12.00.03. / Дипломатическая Академия РФ. М., 2010. 172 с.
14. Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности: трактат по социологии знания. М.: Медиум, 1995. 323 с.
15. Бжезинский З. Великая шахматная доска. Господство Америки и его геостратегические императивы: монография. М.: Международные отношения, 2003. 256 с.
16. Бикбов А. Социальное пространство как физическое: иллюзии и уловки. Отечественные записки / Т. Малкина. М.: ВШЭ. Фонд «Отечественные записки». 2002. № 6 (7). С. 63–71.
17. Бреский О., Адвилониене Ж. Локальность. К нормативным основаниям социального места и порядка. Вильнюс: ЕГУ, 2011. 336 с.
18. Брутер В. Восточная Европа: перспективы децентрализации. Однако. 2015. URL: <http://www.odnako.org/almanac/material/vostochnaya-evropaperspektivi-decentralizacii/--> (дата звернения 08.11.2018).
19. Бурдые П. Социология политики: монография / пер. с фр. и ред. Н. Шматко. М.: Socio-Logos, 1993. 336 с.

20. Бусыгина И. М. Настоящее и будущее «Европы регионов». *Мировая экономика и международные отношения*. М.: РАН. 1993. № 9. С. 78–86.
21. Валлерстайн И. Анализ мировых систем и ситуация в современном мире: монография / пер. с англ. П. Кудюкин. СПб: Университетская книга, 2001. 416 с
22. Вебер М. Основные социологические понятия: монография / пер. с нем. М. И. Левиной. Избранные произведения. М.: Прогресс, 1990. С. 602–643.
23. Власов В. Г. Політика з регулювання міжнародних зв'язків регіонів: західноєвропейський досвід: дис. ... канд. політ. наук.: 23.00.02. / Чорноморський національний університет імені Петра Могили. Миколаїв, 2015. 231 с.
24. Военная сила в международных отношениях: учебное пособие / под общ.ред. проф. В.И. Анненкова. М. : Русавиа, 2009. 496 с.
25. Волович А. Балтийско-Черноморский Союз: перспективы реализации (часть 1) / А. Волович // Электронный ресурс. – [Режим доступа]: <http://bintel.com.ua/ru/article/volodich-balto2/>
26. Воскресенский А.Д. Концепции регионализации, региональных подсистем, региональных комплексов и региональных трансформаций в современных международных отношениях // *Сравнительная политика*. 2012. Т. 3, №2(8). С. 30-58.
27. Внешняя политика стран Восточной Европы в первом десятилетии XXI в.: сборник научных трудов / редкол.: Л.Н. Шаншиева. М. : ИНИОН РАН, 2013. 182 с.

28. Вишеградская Европа: откуда и куда? Два десятилетия по пути реформ в Венгрии, Польше, Словакии и Чехии / под ред. Л. Н. Шишелиной. М., 2010. 568 с.
29. Галабала О. Балто-Чорноморський союз – нова геополітична вісь для України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.facebook.com/notes/olhahalabala/%D0%B1%D0%B0>
30. Гаман-Голутвина О.В., Пономарева Е.Г., Шишелина Л.Н. «Восточное партнерство: борьба сценариев развития // Полис. 2014. № 5. С. 20-40.
31. Генік М. Інтеграційні процеси Балто-Чорноморського регіону в політичних концепціях польської антитоталітарної опозиції // Політична наука в Україні: стан і перспективи: матеріали всеукраїнської наукової конференції (Львів, 10-11 травня 2007 року). Львів, 2008. С. 268-275.
32. Гидденс Э. Девять тезисов о будущем социологии. THESIS. Теория и история экономических и социальных институтов и систем: Альманах. М.: Зима. 1993. Т. 1. Вып. 1. С. 57–82.
33. Гомбоева М. И. Культурное наследие и идентичность в ассимиляционных процессах трансграничья (на материалах Восточного Забайкалья): монография. Чита: Поиск, 2013. 180 с.
34. Горин П. В Молдавии заговорили унионисты. Стоит ли украинцам опасаться движения за «воссоединение» Румынии?». Телеканал 112.ua. 03.04.2018. URL: <https://112.ua/statji/v-moldove-zagovorili-unionisty-stoit-li-ukraincam-opasatsya-dvizheniya-za-vossoedinenie-rumynii-440157.html> (дата звернення 11.10.2018).
35. Гречко П. К. Пограничье как социокультурная реальность. Вопросы социальной теории. 2012. Т. VI. С. 81–96.
36. Грушевський М. С. Степ і море в історії України // Український історик. 1991-1992. Ч. 110 115. Т. 28 29. С. 58.

37. Гумилев Л. Н. Этногенез и биосфера земли: монография. М.: Оникс, 2002. 560 с.
38. Данилевский Н. Я. Россия и Европа: Взгляд на культурные и политические отношения Славянского мира к Германно-Романскому. 6-е изд. СПб: Глаголь, 1995. 552 с.
39. Домашенко Л.М. Концепції чорноморської орієнтації в українській політичній думці першої половини ХХ століття : автореф. ... канд.. політ. наук: 23.00.01. К., 2008. С. 3
40. Європейська Хартія Регіональної демократії: науково-практичний коментар / под ред. Т. М. Безверхнюк, О. С. Орловський, С. Є. Саханенко та ін. Одеса: Хоббит Плюс, 2008. 186 с.
41. Евroatлантическая архитектура безопасности: новые вызовы, новые возможности: сборник докладов / под ред. Г.Г. Тищенко. М. : РИСИ, 2012. 142 с.
42. Загорский, А.В. Укрепление ОБСЕ. Формирование единого пространства экономического и гуманитарного сотрудничества, сообщества неделимой безопасности от Атлантики до Тихого океана / А.В. Загорский. 2014. №16. РСМД. М. : Спецкнига, 2014. 36 с.
43. Закария Ф. Будущее свободы: нелиберальная демократия в США и за их пределами / Ф. Закария / пер. с англ. под ред. В.Л. Иноземцева. М. : Ладомир, 2004. 383 с.
44. Зарицький Т. Парадигма прикордоння і центрo-периферійні підходи. Україна Модерна. 2011. № 18. С. 79–99.
45. Заявление по итогам встречи в верхах в Бухаресте, обнародовано главами государств и правительств, участвовавшими в заседании Североатлантического совета в Бухаресте 3 апреля 2008 г. Электронный ресурс. – [Режим доступа]:

<https://www.nato.int/cps/uk/natohq/>

official_texts_8443.htm?selectedLocale=ru

46. Земсков В. Б. Латинская Америка и Россия. Проблема культурного синтеза в пограничных цивилизациях. *Общественные науки и современность*. 2000. № 5. С. 96–103.

47. Зонова Т. В. От Европы государств к Европе регионов? *Полис. Политические исследования*. М.: Полис. 1999. № 5. С. 155–164.

48. Іщук В. Intermarium. Балто-Чорноморський союз може стати надійним щитом європейської і євроатлантичної цивілізації. / В. Іщук // Електронний ресурс. – [Режим доступу]: <http://bbsc.eu/analiticheskie-materialyi/bezopasnost/intermarium-balto-chornomorskiy-soyuz-mozhestati-nadiynim-shhitom-yevropeyskoji-i-yevroatlantichnoyi-tsivilizatsiyi/>

49. Индекс сприйняття корупції у світі – 2017. Transparency International. Ukraine. URL: <https://ti-ukraine.org/cpi2017/#/> (дата звернення 17.10.2018).

50. Историческая политика в Восточной Европе начала XXI века. *Историческая политика в XXI веке: сб. статей / науч. ред. А. Миллер, М. Липман*. М.: Новое литературное обозрение. 2012. С. 7–32.

51. Йоас Х. Действие – это состояние, в котором существуют люди в мире. *Социологические исследования*. 2010. № 8. С. 112–122.

52. Карпатський регіон: актуальні проблеми та перспективи розвитку: монографія. Т. 8. Транскордонне співробітництво / под ред. В. С. Кравців., відп. ред. Н. А. Мікула. Львів: НАН України. Інститут регіональних досліджень, 2013. 372 с.

53. Карякин, В.В., Козин В.П. Военная политика в стратегии США в геополитической динамике XXI века / В.В Карякин, В.П. Козин. М. : Изд-во Граница, 2014. 368 с.

54. Касьянов Г. Past Continuous: історична політика 1980-х – 2000-х. Україна та сусіди. К.: Laurus, Антропос-Логос-Фільм, 2018. 420 с.

55. Климончук В. Трансформація політичних свобод в Україні в умовах глобалізації та регіоналізації політичного простору. Панорама політичних студій. Науковий вісник РДГУ. Рівне. 2012. Вип. 9. С. 147–152.

56. Ковач В. І. Словацькі євро-регіони: зарубіжний досвід транскордонного співробітництва. Економіка. Управління. Інновації. 2014. № 1 URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2014_1_51 (дата звернення: 13.10.2018).

57. Корома Н. Місце України у формуванні Балто-Чорноморського регіону: від ідеї до реального співробітництва./ Н. Корома // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Географія. – 2007. – № 54. – С. 55 -57

58. Комар В. Л. Концепція прометеїзму в політиці Польщі (1921–1933). ІваноФранківськ: Місто НВ, 2011. 360 с.

59. Королёв Г. «Украинская карта» Балтийско-Черноморского междуморья: исторический контекст и стратегический анализ. Журнал исследований восточноевропейского Пограничья. Вильнюс: Европейский гуманитарный университет. CASE. 2012. № 3–4. С. 207–213.

60. Коч С. В. Локальная идентичность в кризисной ситуации (на материалах истории греческой диаспоры Украины). Человек в истории и культуре. Мемориальный сборник в память В. Н. Станко. / отв. ред. А. А. Пригарин. Одесса: Смил. 2012. С. 374–383.

61. Лазарович М. В. Державна етнополітика між асиміляторством та мультикультуралізмом. Вісник Львівського університету. Серія: Філософськополітологічні студії. 2015. № 6. С. 222–229.

62. Липа Ю. Призначення України. Просвіта. Л., 1992. 76 с.

63. Липа Ю. Розподіл Росії / О.Гринів (упоряд.). Львів: Ін-т народознавства НАН України, 1995. 148 с.

64. Люббе Г. Историческая идентичность / пер. Н. С. Плотникова. Вопросы философии. 1994. № 4. С. 108–113.

65. Магда Є. Концептуальні засади розширення НАТО: сучасний вимір // Сучасні міжнародні відносини. [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.history.org.ua/LiberUA/Book/minzv/11.pdf>
66. Майданюк В. Intermarium проти Росії. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.naszslowo.pl/intermarium-%D0%BF%D1%80%D0>
67. Марлен Л., Ривера Э. Концепция Междуморья: от Пилсудского до Трампа / пер. с англ. Алексей Колгашкин; редактор перевода Дмитрий Буневич. М.: Институт внешнеполитических исследований и инициатив, 2019. 64 с.
68. Мартинюк В. Балто-Чорноморський союз: проблеми сьогодення та перспективи розвитку // INTERMARUM: історія, політика, культура. 2015. Вип. 2. С. 132-133.
69. Мелешук Сергей Эволюция экономической сложности Украины: бег на месте/ Сергей Мелешук / Економічна правда // Електронний ресурс. – [Режим доступу]: http://www.epravda.com.ua/rus/publications/2016/01/19/577309/view_print/
70. Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/-998_158
71. Международный терроризм. Борьба за геополитическое господство / под ред. Возженикова А.В. М., 2007. 528 с.
72. Міхновський М. Самостійна Україна. Лондон, 1967. 145 с.
73. Моро-Дефарж Ф. Введение в геополитику. М.: Конкорд, 1996. 148 с.
74. Надтока О. Балто-Чорноморський союз: історична ретроспектива і політична перспектива // Наукові записки НаУКМА. Серія: Гуманітарні науки. Т. 22. Частина 1. Київ: Видавництво «КМакадемія», 2003. С. 148–157.
75. Наумкіна С. М. «Новий регіоналізм» як зміна структури територіальної політики. Politicus: Науковий журнал. 2017. № 5. С. 76–79.

76. Неменский О. Пространства и идеологии восточной политики Польши [Электронный ресурс] / О. Неменский // Европа старая и новая. 2007. № 8. Режим доступа:
http://www.perspektivy.info/oykumena/europe/prostranstva_i_ideologii_vo_stochnoiy_politiki_polshi_2007-8-13-16-8.htm
77. Оборонна політика : потреба реформ Збройних Сил України. Зб. матеріалів за результатами публічних консультацій / За заг. ред. Р.В. Богатирьової. К.: Заповіт, 2011, 148 с.
78. Панасюк П. Балто-Черноморський регіон: геополітичний шанс // Економічний часопис XXI. 2006. № 3-4. С. 11–17.
79. Парк Р. Культурний конфлікт і маргинальний чоловік. Общественные науки за рубежом. Социология. Серия 11: Социология. М. РАН ИНИОН. 1998. № 2. С. 172–173.
80. Патнэм Р. Чтобы демократия сработала. Гражданские традиции в современной Италии. М.: Ad Marginem, 1996. 287 с.
81. Польсько-українсько-литовська конференція у Гадячі [Електронний ресурс]. Режим доступу:
<http://www.polradio.pl/5/38/Artykul/253678>
82. Польша в XX веке: Очерки политической истории. А.Ф. Носкова (отв.ред.), Г.В. Матвеев, Л.С. Лыкошина. М. : «Индрик», 2012. 952 с.
83. Рудницький С.Л. Чому ми хочемо самостійної України? Львів: Світ, 1994. 416 с.
84. Рудницький С. Українська справа зі становища політичної географії. Берлін, 1923. 123 с.
85. Савкин, И. Анатомия конфликтов. Центральная и Юго-Восточная Европа: документы и материалы последней трети XX века / И. Савкин. Том I. Начало 1970-х—первая половина 1980-х годов. Спб., из-во Алетейя, 2014. 736 с.

86. Соскін О. Роль України у створенні нової геоeкономічної системи у Центральній Європі. Електронний ресурс. – [Режим доступу]: <http://soskin.info/news/9.html>

87. Телегіна, Е.А. Интеграция и проблемы обеспечения энергетической безопасности на европейском и других региональных энергетических рынках / Е.А. Телегіна // Актуальные проблемы Европы. Сб. науч. трудов. 2008. №2. С. 11 — 29.

88. Тишкевич И. Чем союз Украины, Польши и Белоруси опасен для Германии. / И. Тишкевич / Соцпортал // Електронний ресурс. – [Режим доступу]: <http://socportal.info/2016/02/29/chem-soyuz-ukrainy-pol-shi-i-belarusi-opasen-dlya-germanii.html#>

89. Хантингтон, С. Кто мы?: Вызовы американской национальной идентичности/пер. с англ. А. Баширова. М. : ООО Транзиткнига, 2004. 635 с.

90. Хантингтон, С. Столкновение цивилизаций/пер с англ. Т. Велимеева, Ю. Новикова / С. Хантингтон. М. : ООО «Издательство АСТ», 2003. 603 с.

91. Хаусхофер, К. О геополитике. Работы разных лет / К. Хаусхофер. М., 2001. 426 с.

92. Яковлева, Е.В. Польша против СССР: 1939-1950 / Е.В. Яковлева. М. : Вече, 2007. 416 с.

93. Foreign Minister Rinkēvičs urges to transform Eastern Partnership into Euro-Atlantic Eastern Partnership.

Mode of access: <http://www.mfa.gov.lv/en/news/latestnews/13631>

94. Friedman, George. Borderlands: A Geopolitical Journey in Eurasia. Austin, TX: Stratfor, 2011. 112 p.

95. Friedman, George. Borderlands: The New Strategic Landscape // Stratfor, 2014. May 6.

Mode of access:

<https://www.stratfor.com/weekly/borderlands-new-strategiclandscape>

96. Jorgensen, Knud E. The European Union in Multilateral Diplomacy // The Hague Journal of Diplomacy, 2009, Vol. 4, pp. 189-209.

97. Hacker H. Středoevropské plány jako pokusy o evropské mírové uspořádaní. Střední Evropa, 1996/56, p. 11-33.

98. Konarski M. Czy warto wracać do «międzymorza». [Електронний ресурс] Режим доступу: www.psz.pl/index2.php?option=com_content&do_pdf=1&id=1291

99. Kornat M. Realna koncepcja czy wizja ex post? Polska idea «Trzeciej Europy» (1937–1938). [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://politologia.wsb-nlu.edu.pl>

100. Manners, Ian. Normative Power Europe: A Contradiction in Terms? // Journal of Common Market Studies, 2002, Vol. 40, No.2, pp. 235-238

101. Mieroszewski J. Rosyjski 'kompleks polski' i obszar ULB / J. Mieroszewski // Gazeta Wyborcza. № 284 (04/12/2004). S. 14-17.

102. Nowak A. Geopolityczne koncepcje Józefa Piłsudskiego [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.omp.org.pl/index.php?module=subjects&func=viewpage&pageid=726>

103. Szczepański T., Międzymorze. Polityka Środkowoeuropejska KPN, Warszawa 1993; Izdebski Andrzej, „W drodze do Międzymorza. Od Piłsudskiego do Moczulskiego”, 1999. 453 s.

104. The Baltic states: security and defence after independence / Peter Van Ham. 1995. [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://politologia.wsb-nlu.edu.pl>

105. Ruggie, John G. Multilateralism: The Anatomy of an Institution // International Organization, 1992, Vol. 46, pp. 561-598.

106. Електронний ресурс: <http://edvardas.home.mruni.eu/wp-content/uploads/2009/10/baltic-states-security-1995>.

Summary

The crisis in the European Union has led to growing discussions on the reformatting of European institutions of power. This applies to the economic sphere (falling development of some European countries), social (the problem of refugees and illegal migrants). The crisis of the EU's internal principles is also particularly serious, as the refugee problem has forced it to cross interstate borders. The biggest blow to the EU was the annexation of Crimea and the military action in Donbas, which showed the bloc's inability to respond to direct threats from outside and inside Europe. The war in Ukraine shows a de facto inability to provide at least some security with these tools. This situation also leads to a certain distrust of one's own security among the citizens of some NATO countries, in particular the Baltic States, where the proportion of people fearing a potential war with Russia has increased significantly. The combination of these factors has led to a permanent political crisis. As a result, the Black Sea and the Adriatic and Baltic countries have the

potential to form a new union in the region for collective security. The revival of the ideas of the "Mediterranean" began to be reflected in the rhetoric of a number of leaders of the Baltic-Adriatic-Black Sea region.

Unfortunately, Ukraine does not have a strong idea of what the Middle Sea project really is, what its strengths and weaknesses are in the context of Ukraine's possible accession to the geopolitical union. At the level of civil society, the media and the expert community in Ukraine, there is currently no broad discussion on possible cooperation with the countries of Eastern Europe and the Baltics.

So what exactly is the Mediterranean project, what are the prospects for Ukraine if it increases cooperation with the Baltic States and Eastern Europe? Based on the above circumstances, the relevance of the study of the origin and development of the idea of "Mediterranean" from its origins to the present, is that such a project could become a security circle of Ukraine at the level of a political and economic union and contribute to a clearer vector policy of Ukrainian diplomats. and society as a whole on the way to the formation of a new element of collective security of Ukraine and the region as a whole.

The object of the master's research is the origin and development of the concept of "Mediterranean" from its origins to the present.

The subject of the research is the foreign policy strategies of cooperation between the countries of the Baltic-Black Sea-Adriatic region and practical measures to implement the concept of "Mediterranean" in the region.

The purpose of the study is to identify ideas and concepts for the formation of the "Mediterranean" system, areas of foreign policy relations in the region and develop ways to deepen cooperation between countries in the formation of the Baltic-Black Sea-Adriatic system.

According to the set goal the following research tasks are defined:

- Outline the origins of the idea of "Mediterranean" after the First World War;
- To trace the transformation of the ideas of state unity of Eastern Europe in the views of the Allies and the Nazis;
- To reveal the role of Eastern Europe in the confrontation with the Soviet Union;

- Identify the American factor in the security system;
- Trace the prospects of the "Mediterranean" concept for Ukraine;
- Outline the idea of "Trimory" at the present stage.

The chronological framework of the study covers the period of the early XX century. (1907 - 1912. the origin of the concepts of the Mediterranean in the views of Vaclav Nalkovsky and Eugene Romer) and to the present (the development of the idea of the three seas in the political views of the governments of the Baltic-Black Sea-Adriatic region).

The geographical scope of the study covers the regions of Central and Eastern Europe, namely the countries of the Baltic-Black Sea-Adriatic region.

Structure of work. The master's study consists of an introduction, three research sections and subsections, conclusions and a list of sources used.